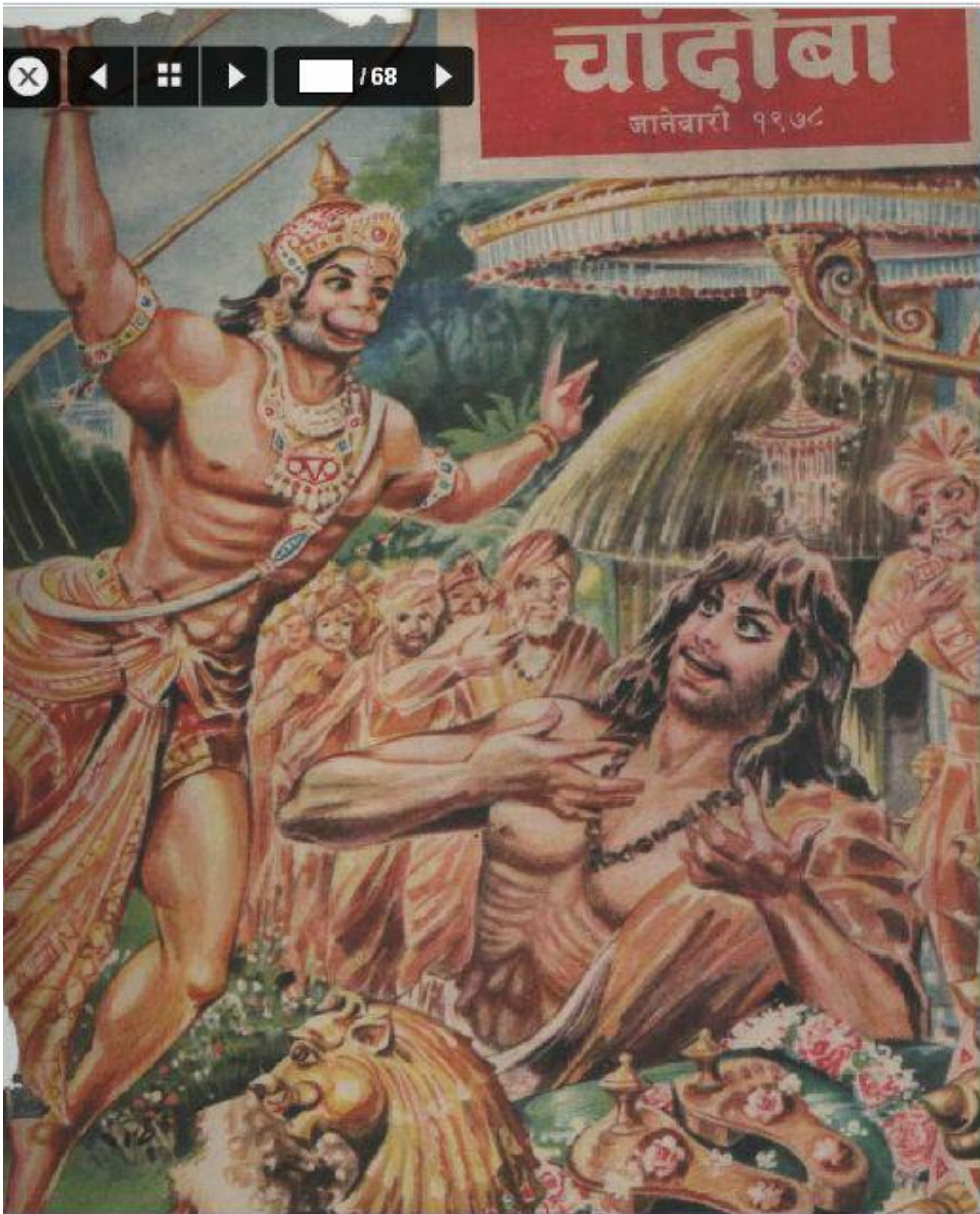

चांदोबा
जानेवारी १९७८

अमरवाणी

हर्षः, कामश्च, दर्पश्च,
धर्मः, क्रोध, श्शमो, दमः
अर्था देतानि सर्वाणि
प्रवर्तन्ते...... ॥ १ ॥

[आनंद, काम, गर्व, धर्म, क्रोध, शम व दम ही सर्व पैशात असतात, म्हणजे ज्याच्या जवळ पैसा असतो अशा व्यक्तीत असतात.]

पीडाकर ममित्राणाम्
यत्स्यात् कर्त्तव्यमेव तत् ॥ २ ॥

[शत्रूला ज्याचा त्रास होतो ते सर्व करण्या योग्य असते.]

अयुध्यमानं, प्रच्छन्नम्,
प्रांजलिं, शरणागतम्,
पलायतं, प्रमत्तं वा,
न त्वं हन्तु मर्हसि ॥ ३ ॥

[युद्ध करण्यास सिद्ध नसलेल्याचा, लपून बसणाऱ्याचा, हात जोडणाऱ्याचा, शरण मागणाऱ्याचा पळून जाणाऱ्याचा, झिंगलेल्याचा तू वध करता कामा नये.]

न रणे शक्यते जेतुम्
विना युद्धेन वाग्बलात् ॥ ४ ॥

[युद्ध करून विजय मिळवायला हवा, वाग्वीर होऊन नाही.]

कावळा आणि घुबड

[५३]

काळोख पडण्याच्या सुमारास अरिमर्दन अनुयायांसह कावळयांची शिकार करण्यासाठी वडाजवळ येऊन म्हणाला– "कावळयांचा राजा आणि मंत्री दोघांचे खूप भांडण झाले आहे. ते इकडून निघून जायच्या विचारात आहेत. म्हणून आपण त्यांच्यावर हल्ला चढविला तर ते फारसा विरोध करू शकणार नाहीत."

म्हणन घुबडांची धाड वडाच्या झाडावर येऊन पडली. परंतु त्या वेळी झाडावर एकदेखील कावळा नव्हता. झाडाखाली घायाळ होऊन कण्हत पडलेला स्थिरजीवी फक्त दिसला. त्याला ठार करायला घुबडे धावली तेव्हा तो म्हणाला– "मला मारू नका. आपल्या राजाकडे घेऊन जा. त्याला कित्येक गोष्टी सांगणार आहे."

घुबडांनी ते अरिमर्दनला जाऊन सांगितले. त्याने स्वतःच स्थिरजीवीला जवळ जाऊन विचारले–"काय हो, तुम्ही कावळयांच्या जातीतील वडीलधारे आणि तुमच्यावर हा प्रसंग कसा आला?"

स्थिरजीवी म्हणाला–" राजा, ऐक. काल त्या दुष्ट मेघवर्णाने, तू त्याच्या बऱ्याच अनुयायांना ठार केलेस म्हणून रागाने तुमच्या गुहेवर हल्ला करण्याचा विचार केला होता. बलदंड शत्रूशी वैर वाढविण्यात अर्थ नाही, तू त्याच्याशी संधी करून घे, असे मी सुचविले. तो त्यामुळे चिडला व मला राजद्रोही म्हणून मारहाण करून या अवस्थेत सोडून निघून गेला. जातांना म्हणाला– 'तुझी मित्रमंडळी घुबडे आहेत त्यांच्याचकडे जा.' असे सांगून हरणांच्या डोंगराकडे आपल्या सर्व अनुयायांसह निघून गेला."

ते ऐकून अरिमर्दन म्हणाला–"मूर्ख आहे तो! त्याने तुझी अशी दुर्दशा केली त्याबद्दल मी त्याची व त्याच्या कावळ्यांची चांगली खोड मोडतो."

"राजा, यापुढे त्याच्याविषयी स्वामिभक्ती माझ्या मनात उरली नाही, ती तुला मिळेल. मी स्वतः तुला कावळ्यांच्या वस्तीत घेऊन जाऊन कावळ्यांचा संहार करायला तुला मदत करतो." स्थिरजीवी म्हणाला.

अरिमर्दनाने आपले मंत्री रक्ताक्ष, क्रूराक्ष, दीपाक्ष, वक्रनास, प्राकारकर्ण यांचा सल्ला घेतला की तशी त्याची मदत घ्यायची किंवा नाही.

रक्ताक्ष म्हणाला–"त्या गाढवाला ठार करून फेकून द्या, कोठेतरी! जखमी होऊन मरायला टेकलाच आहे. सहज ठार करतां येईल. चांगला बरा झाला तर पळून जाईल व आपल्यासमोर ह्याचा एक प्रश्न उभा राहील. मुलाला ठार करणाऱ्या सापाशी ब्राह्मण स्वार्थवश समेटाच्या गोष्टी करायला गेला. त्या ब्राह्मणाला नकार देणाऱ्या सापाप्रमाणेच तुम्ही याचा सल्ला अगर सहाय्य नाकारले पाहिजे."

"ऐकू दे तरी, ती गोष्ट." अरिमर्दन म्हणाला. तेव्हा रक्ताक्ष "ब्राह्मण आणि सांपा"ची गोष्ट सांगू लागला :

"हरिदत्त नावाचा एक ब्राह्मण होता. त्याच्या मालकीचे थोडेसे शेत होते. त्यात पीक वगैरे बेताचेच होई. बायको व एक मुलगा यांच्या उदरनिर्वाहाला पुरेल एवढे देखील निघत नसे. एकदा तो ब्राह्मण आपल्या शेताची राखण करायला गेला असता एका झाडाखाली विश्रांतीसाठी थोडा आडवा झाला. झोप मोडतांच शेतातल्या वारुळातून एक साप बाहेर येत असलेला त्याला दिसला.

"अस्सं, हा माझ्या शेताची राखण करणारा नागसाप आहे वाटतं? मी त्याची पूजा आराधना केली नाही म्हणून आपल्याला

मनात विचार करून हरिदत्त धावत घरी गेला आणि एका पणतीत दूध आणून त्याने सापाच्या बिळाजवळ ठेवले आणि हात जोडून म्हणाला–"नागराजा मी दारिद्र्य भोगतो आहे. माझ्यावर कृपा कर."

साप ते दूध पिऊन तृप्त झाला. दुसऱ्या-दिवशी हरिदत्त तेथे जाऊन पाहतो तर पणतीत एक सोन्याचे नाणे होते. आपण दूध पाजल्याबद्दल नागराजाने आपल्यावर ही कृपा केली, असे त्याला वाटले.

त्यानंतर तो दररोज एक पणतीभर दूध आणून ठेवी आणि साप ते पिऊन त्यात एक सोन्याचे नाणे आणून ठेवी.

एकदा त्या ब्राह्मणाला परगावी कामनिमित्त जावे लागले तेव्हा त्याने दररोज दूध बिळाजवळ ठेवून नागराजाची पूजा करण्याचे काम आपल्या मुलाला सांगितले.

"बिळात खूप सोन्याची नाणी असणार. हा दुष्ट साप फक्त एकेकच आणून देतो." असा विचार करून साप दूध प्यायला आला तेव्हा मुलगा त्याला काठीने मारायला गेला. साप मेला की बीळ खणून सर्व मोहरा आपल्याला काढून घेता येतील असे त्याला वाटले होते.

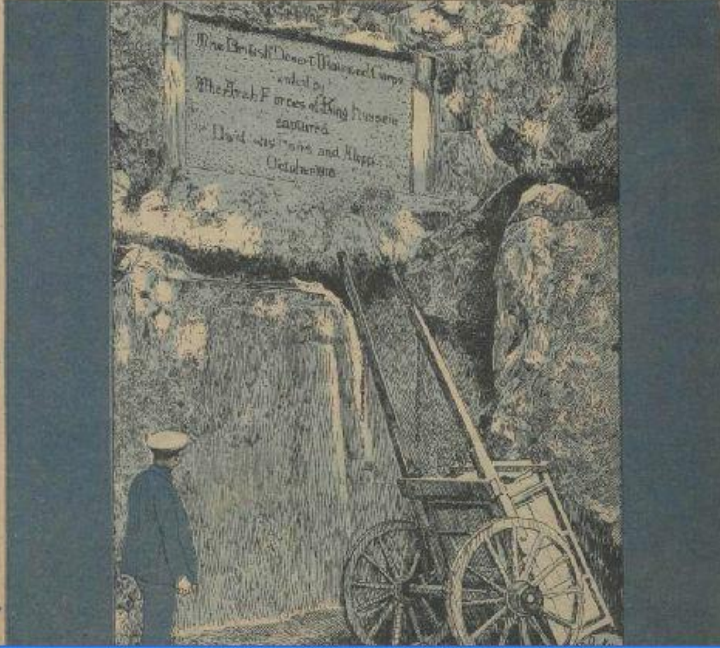
परंतु काठीचा वार चुकला आणि साप चवताळून मुलाला चावला. मुलगा तत्काळ जागच्या जागी मेला. घरी परतल्यावर ब्राह्मणाला ते सर्व कळले. त्याने मुलाची अंत्येष्टी वगैरे उरकल्यावर पुन्हा दूध नेऊन बिळासमोर ठेवून म्हणाला–"नागराजा! तुझी काहीच चूक नाही. तुला ठार करण्यासाठी जाऊन माझ्या मुलाने स्वतःच मृत्यूला बोलावणे दिले."

साप ब्राह्मणाला म्हणाला–"अरे ब्राह्मणा! मी तुझ्या मुलाला ठार केले तेव्हाच मी तुझ्याशी जोडलेले नाते कायमचे तुटले. यापुढे आयुष्यभर माझ्यावर भक्ती दाखविणे तुला शक्यच नाही. तुझ्या व माझ्यामध्ये तुझ्या मुलाचे प्रेत आडवे पडले आहे. तेव्हा तू आल्या वाटेने परत जा. मी हे बीळ सोडून आजपासून जात आहे."

१९१. तीन हजार वर्षांचा इतिहास

बैरूट येथील शिलांवर ३,००० वर्षांचा इतिहास लिहिलेला आहे. इजिप्त, असीरिया, ग्रीस, रोम, फ्रांस वगैरे देशांचे सैन्य या स्थानावरून गेले आहे. काहींनी येथे मूर्ती कोरून ठेवल्या तर काहींनी शिलालेख लिहून ठेवले. घासून अस्पष्ट झालेले हे शिल्प इ. स. पू. ९ व्या शतकातील असेरिया देशाचा राजा असरनाजिरपाल तृतीय याच्या काळातले असावे असे सांगतात.

माया सरोवर

[२३]

[जयशील व सिद्धसाधक यांना नदीच्या परिसरात मकरकेतू व देवशर्मा भेटले. त्यानंतर थोड्या वेळाने एक हंसरथ आकाशातून उतरला. त्या रथातून मायासुरेश्वर व कांचनमाला घसरून अरण्यात पडली होती, त्यांचे कसे रक्षण करावयाचे या विचारात ते सर्व असता जलवृकराक्षस हंसरथावर हल्ला करायला आले. पुढे–]

हंसरथाला वेढा घालून त्यावर हल्ला करायला जलवृक राक्षसांना येत असलेले पाहून जयशीलने दूर फेकून दिलेली तलवार चटदिशी उचलली व म्हणाला–"हेच का राक्षस ते? यांची तोंडे लांडग्यांची असली तरी शरीरे माणसांचीच दिसत आहेत. विचित्रच प्राणी दिसत आहेत!"

मकरकेतूने आपल्या हातातला भाला वर उचलून धरला आणि घाईघाईने नदीत उतरायला धावला, परंतु तितक्यात थांबून मागे वळून जयशीलला म्हणाला– "जयशीला! हे जल राक्षस हंसरथ बळकावण्याच्या विचारात दिसत आहेत. यांना ठार करायला आमच्या मदतीला येतोस का?"

जयशीलाने काही न बोलता आपली तलवार शांतपणे म्यानेत ठेवली व थोडासा रागानेच म्हणाला–"आमच्या कनकाक्ष

महाराजांच्या मुलांना तुझा तो माया-सरोश्वर अपहरण करून घेऊन गेला. त्यांचे रक्षण करण्याची जबाबदारी घेऊन मी आलो आहे. मला इतर कामे करण्याची इच्छा नाही. आतां या संकटात सापडलेल्या त्या दुष्टावर सूड उगविण्याची इच्छा सुद्धा माझ्या मनात आहे. त्या हंसांच्या रथात तो नाही, हे त्याचे नशीब, त्याला कोण काय करणार?"

ते उत्तर ऐकून मकरकेतूचा देह आपाद-मस्तक हादरला. तो गयावया करीत देवशर्माला म्हणाला–"वैद्यदेव! जय-शीलच्या मनात आमच्या विषयी एवढे का वैर आहे? मला खरे नाही वाटत. तुम्ही कन्यांच्या अंगाला कोणी स्पर्श देखील केलेला नाही. दोघे किती सुखी आहेत. शिवाय मायासरोवरेश्वर किती प्रेमादराने त्यांच्याकडे लक्ष देतो आहे!"

"जयशीला! थोडा राग आवर व पहिल्याने तलवार उपसून पुढे हो. माया-सरोवरेश्वरावर सूड उगवायची ही वेळ नाही." देवशर्मा म्हणाला.

दुसऱ्या क्षणाला जयशीलाने तलवार उपसली. लगेच सिद्धसाधक "जय महाकाळ!" असा घोष करीत वन-माणसाच्या खांद्यावर उडी मारून बसला. पापणी लवायच्या आत सर्वजण ओरडत नदीत उतरले आणि वृकराक्षसांवर तुटून पडले.

तिकडे हंसरथात मायासरोश्वराचा अंग-रक्षक, रथ वृकराक्षसांच्या हातात पडू नये या साठी पाण्यातच दूर नेण्याचा प्रयत्न करू लागला होता. जलग्रहावर बसून भाला फिरवीत येत असलेल्या मकर-केतूला पाहून आणि वनमाणसावर भाला घेऊन येत असलेल्या सिद्धसाधकाला पाहून वृकराक्षस घाबरूनच गेले. ते पळून जात असता जलग्रहाने त्यांना सोंडेने धरून नदीकिनाऱ्यावर फेंकायला सुरवात केली. जयशील पाण्यात पोहोत जात होता.

दहा पंधरा मिनिटांच्या अवधीत अनेक वृकराक्षस ठार झाले. कित्येक जखमी होऊन पाण्यात गटांगळचा खाऊ लागले. जलग्रहाने किनाऱ्यावर ज्यांना फेंकून दिले होते त्यांपैकी काहींचे पायच मोडले होते तर काहींची डोकीच फुटली होती. ते किनाऱ्यावर तडफडत होते. त्यांना पाण्यात पोहणेच अशक्य झाले होते.

सिद्धसाधक ज्या वनमाणसावर बसला होता ते एका वृकराक्षसाला दोन्ही हातांनी उचलून पाण्याबाहेर आले. त्याच्या पाठोपाठ मकरकेतू, सर्पनख व सर्पस्वरही बाहेर आले. एकटा जयशील हंसरथावर चढला व तलवार दाखवून त्यातल्या अंगरक्षकाला दरडावून म्हणाला–"अरे सरोवरेश्वराच्या अंगरक्षका! रथ किना-ऱ्याला लाव रथाबरोबर आकाशात उडून जायचा तू प्रयत्न केलास तर पहिल्याने तुझे डोके धडावरून खाली पडेल, लक्षात असू दे!"

ते ऐकून अंगरक्षक संतापून डोळे वटारून म्हणाला–"महाशक्तिसंपन्न अशा माया-सरोवरेश्वराच्या अंगरक्षकाला आजपर्यंत इतक्या अपमानकारक शब्दात विचारण्याची हिंमत कोणी केली नव्हती."

"मी केली आहे! पाहू दे तरी तुझा पराक्रम! खड्गयुद्ध करतां येते का तुला?" असे म्हणत व त्याच्याकडून काही उत्तर

न आलेले पाहून जयशीलने तलवार खाली ठेवली आणि आपल्या डाव्या हाताने अंगरक्षकाची मान घट्ट पकडून उभा राहिला.

अंगरक्षकाचे डोळेच बाहेर आल्यासारखे झाले. "तू कोण आहेस, मला माहीत नाही, पण शूरसाहसी नक्कीच आहेस. शिवाय शक्तिवानही आहेस. माझी मान सोड आधी!"

जयशीलने त्याला सोडले व म्हणाला– "आतां गुपचुप आपला रथ किनाऱ्यावर ने. तुझ्या मालकाविषयी तुझ्याजवळ मला बरेच बोलावयाचे आहे."

अंगरक्षकाची पुढे काही बोलण्याची छातीच नव्हती. त्याने हंसाना खुणावले व

साच्या खांद्यावरून खाली उडी मारून आणि वनमाणसाच्या हातातल्या जलवृक-राक्षसाचे दोन्ही कान धरून त्याला जमिनीवर ठेवीत म्हणाला–"अरे पाण्या-तल्या लांडग्या! खबरदार! पळायचा प्रयत्न केलास तर जागच्या जागी तुला मी ठार करीन."

नंतर हंसरथाजवळ जाऊन म्हणाला– "जयशीला! खरं सांगू! वनमाणसासह या हंसरथात बसून हिमालय पर्वतात जावे आणि तेथे तपश्चर्या करीत बसावे असे मला वाटते आहे. आमचे दोघांचे वजन उचलण्या इतका हा रथ बळकट असेल का रे?"

ते ऐकून स्मित करीत जयशीलने रथातल्या अंगरक्षकाकडे एकदा पाहिले. अंगरक्षक रथचक्रांकडे लक्षपूर्वक पाहल्या-सारखे करून म्हणाला–"हा रथ म्हणजे सामान्य नाही. याचा महिमा फार मोठा आहे. हे हंस फक्त शोभेसाठी जोडलेले आहेत. सरोवरेश्वरांच्या मनात आले तर हा रथ सात खालचे आणि सात वरचे असे जे चवदा लोक आहेत त्यात कोठेही जाऊ शकेल."

"अस्सं! इतका मोठा महिमा असलेला रथ गरुडागिधाडांची धाड आल्याबरोबर

तो तुझा महाप्रतापी मायासरोवरेश्वर त्या वेळी रथातच होता ना? मग तो रथातून खाली कसा पडला रे? आतां या फुकटच्या गप्पा सोड. हा भाला खुपसून तुला क्षणर्धात येथे लोळवीन!" असे म्हणत सिद्धसाधक आपला भाला अंगरक्षकावर उगारून उभा राहिला.

जयशीलने त्याला मध्येच अडवून शांत केले व म्हणाला–"साधका! अरे रथातून खाली अरण्यात एकटा माया सरोवरेश्वरच पडला नाही, तर राजकन्या कांचनमाला सुद्धा पडली आहे. तिचा जीव देखील धोक्यात आहे. ही गोष्ट विसरून चालणार नाही."

मकरकेतू उतरलेले तोंड करून दु:खाने सुस्कारा सोडीत म्हणाला–"जयशीला! आमच्या राजाच्या शोधार्थ व रक्षणार्थ आम्ही या रथात जावे म्हणत आहो. ते कोणत्या भयंकर संकटात सापडले आहेत, देवच जाणे!"

"आम्ही सुद्धा निघतो आहो. प्रथम राजकन्या कांचनमालेचा शोध आम्हांला काढावयाचा आहे. जर तिच्या जिवाला काही अपाय झाला असेल तर त्याची जबाबदारी तुमच्या त्या सरोवरेश्वर महा-राजांवरच आहे. त्यांचे डोके एक भेट

म्हणून कनकाक्ष महाराजांकडे मी नेऊन देणार आहे!" जयशील म्हणाला.

इतका वेळ मान खाली करून स्वस्थपणे सर्व ऐकत उभा राहिलेला देवशर्मा चटदिशी मान वर करून म्हणाला–"जयशीला! मी तुला पूर्वीच सांगितले आहे की सूड उगवायची ही वेळ नव्हे. लगेच निघून सरोवरेश्वर आणि कांचनमाला दोघे अरण्यात कोठे आहेत, अजून जिवंत आहेत की नाहीत, याचा शोध लावणे हे पहिले काम आहे!"

"होय रे बाबा! त्या सरोवरेश्वराचे काय झाले ते होऊ दे, परंतु राजकन्या कांचनमाला सुखरुप आहे की नाही हे पाहणे आमचे प्रथम कर्त्तव्य आहे. काय

म्हणतोस साधका? मग निघू या का?" जयशील म्हणाला.

सिद्धसाधकाने एकदा चहूकडे दृष्टी फिरवून पाहिले व म्हणाला–"या भयंकर अरण्यात ती दोघं कोठे पडली असतील, शोध लावणे म्हणजे सामान्य गोष्ट आहे का?"

साधकाने ते म्हटल्यावर हंसरथावरून नदीकिनाऱ्यावर उतरून अंगरक्षक, साधक होता त्या बाजूला भीत भीत वनमाणसाकडे पहात गेला व म्हणाला–"अहो! आमचे महाराज आणि कांचनमाला नावाच्या राजकन्या अरण्यात पडल्या ती जागा मला चांगली माहीत आहे. त्या जागेजवळच [illegible] आणि एका जागी एकही झाड नाही. तेथून पांढरा धूर आकाशात उडत आहे."

"बरोबर! अंगरक्षकाच्या मदतीने तेथपर्यंत आपल्याला पोचता येईल. तरमग चढा रथात!" असे म्हणत देवशर्मा रथ होता त्या बाजूने निघाला.

"वैद्यदेव! रथात सर्वांना जागा कशी काय पुरेल हो? सिद्धसाधक आणि त्याचे वाहन वनमाणूस यांना रथात कसे काय न्यायचे? मकरकेतू आपल्या जलग्रहावर बसून हंसरथात चढला तर रथ हे सर्व वजन घेऊन आकाशात उडू शकेल का?" जयशीलने विचारले.

देवशर्मा सर्वांकडे एकदां नजर फिरवून म्हणाला–"जे लोक वाहनांवर आहेत त्यांनी आपापल्या वाहनांवरच आले पाहिजे. काय साधका? काय रे मकरकेतू?"

मकरकेतूने उत्तर न देता फक्त सिद्धसाधकाकडे पाहिले. सिद्धसाधक चिडल्यासारखा दांत ओठ चावीत मकरकेतूकडे पहात म्हणाला–"आम्ही तुमच्या आधी इतक्या वेगाने या दाट अरण्यात कसे पोचतो पहा. परंतु वाटेत या मकरकेतूने काही प्रकार केला तर मात्र याला ठार करून माझ्या वनमाणसापुढे फराळ करायला टाकीन."

[illegible] आता मित्र झालो आहो!" मकरकेतू हंसण्याहसविण्याचा खूप प्रयत्न करीत म्हणाला.

"या गप्पा मी खूप ऐकल्या आहेत! राजकन्या कांचनमाला आणि युवराज कांचनवर्मा आम्हांला सुरक्षितपणे भेटेपर्यंत तुमचा हा मायासरोवरेश्वराचा घोळका आम्हाला शत्रूच वाटणार." सिद्धसाधक म्हणाला.

त्यानंतर मकरकेतू आणि सिद्धसाधक या दोघांशिवाय बाकी सर्व हंसरथात चढले. अंगरक्षकाने त्यांना कोणत्या दिशेने यावे हे सांगितले व म्हणाला–"एक मोठा डोंगर आहे आणि उंच ढगाला शिवणारी झाडे आहेत, ती जागा लक्षात असू द्या!"

हंसरथ आकाशात उडू लागला. तो दृष्टीआड झाल्यावर सिद्धसाधक वनमाणसाच्या खांद्यावर चढला व मकरकेतूला म्हणाला–"काय रे केतू! निघू या का?"

मकरकेतू मानेने होकार देत जलग्रहावर चढला. इतक्यात साधकाच्या वाहनाने धरून आणलेला वृकराक्षस साधकाच्या पायां पडून म्हणाला–"महाप्रभो! मला आपल्या सेवकासारखा बरोबर घ्या. आजपासून मी आपला दास झालो आहे."

ते ऐकून सिद्धसाधक फुलून गेला. म्हणाला–"अरे पाण्यातल्या लांडग्या! फार

चांगले बोललास. परंतु तू माझ्या या वनमाणसाच्या बरोबर इतक्या वेगाने येऊ शकशील का?"

"मालक! मला पंख नाहीत हे खरे असले तरी जमिनीवर पक्ष्यांसारखे वेगाने मला पळता येते." वृकराक्षस म्हणाला.

"शाबास!" असे म्हणत साधकाने वृकराक्षसाची पाठ थोपटली आणि वनमाणसाला चलायला खूण करणार इतक्यात तेथे गिद्धांचा सेनापती काही अनुयायांसह आला. "ओहो! वीर गिद्ध सेनापती का? कसे काय एकदम इकडे आलात?" साधकाने विचारले.

गिद्धा सेनापती नदी किनाऱ्यावर घायाळ होऊन तडफडत पडलेल्या वृकराक्षसांकडे पहात व साधकाला दाखवीत म्हणाला– "प्रभो! आम्ही येथे घडलेल्या सर्व गोष्टी त्या टेंकडीच्या आडून पाहिल्या. लांडग्यांची तोंडे असलेल्या या माणसांना काय करावे म्हणता? यांना काही औषधोपचार केल्याशिवाय सोडून देणे बरोबर होईल का?"

परलोकी पाठव. परंतु सावध बरे का! कारण जरा श्वासोच्छ्वास सुरू झाला की हे तुम्हाला धरून खायला मागेपुढे करणार नाहीत. असे दुष्ट राक्षस आहेत हे!" सिद्धसाधक म्हणाला.

सिद्धसाधकाचे बोलणे पुरे व्हायच्या आत गिद्धांच्या सेनापतीने नदीच्या पलीकडेच्या जंगलाकडे पहात म्हटले–"मालक! त्या बाजूला पहा. वर आकाशात तो पांढरा धूर उडतो आहे, दिसला का तुम्हांला? वणवा तर पेटलेला नाही?"

"तो वणवा नाही रे! तो धूर निघतो आहे त्या आगीत मायासरोवरेश्वर नावाच्या एका दुष्टाचा देह सजीव जळतो आहे. वनमाणसा! त्या दिशेने धाव, पळ!" असे म्हणत वनमाणसाला खुणावले.

वनमाणूस हुंकार करून सर्व अरण्य निनादून सोडीत जोराने पळू लागले. त्याच्या पाठोपाठ जलवृकराक्षस आणि जलग्रहावर बसून मकरकेतू निघाले.

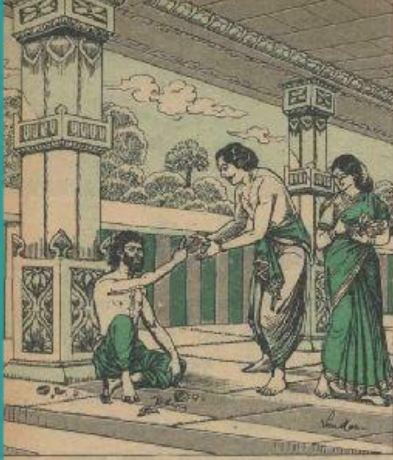
गरिबाचे बोल

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला– "राजा, कोणती तरी मोठी सिद्धी प्राप्त करून घेण्यासाठी एवढे कष्ट सहन करीत असशील तर तशा सिद्धींची प्राप्ती तपश्चर्या करून किंवा योग करूनच प्राप्त होऊ शकतील असे समजून घाबरून जाऊ नकोस. त्या सिद्धी एखाद्या सामान्य गरीब माणसात सुद्धा असू शकतात. त्याचे उदाहरण म्हणून एका लक्षाधीशाचे सर्व जीवित एका गरीब माणसाने कसे पालटून दिले ती कथा मी तुला सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

एका गावात एक गरीब माणूस रहात असे. त्याला स्वतःच्या नात्यातला असा

वेताळाच्या गोष्टी

कोणी नव्हता. तो त्या गावच्या तलावात दररोज स्नान करून शेजारच्या शिवालयात जात असे. देवाच्या दर्शनाला येणारे भक्तलोक त्याच्या समोर नारळ फोडून त्याच्या वाटचा, केळी वगैरे फळे व पैसे आणून ठेवीत. तो जे मिळे ते खाऊन भूक भागवी व कधी मिळाले नाही तर उपाशी-राही. परंतु त्याने चुकूनही त्या गोष्टीचा उल्लेख कोणासमोर केला नाही.

एकदां एक लक्षाधीश शंकराच्या दर्शना-साठी त्या देवळात आपल्या बायकोबरोबर आला. त्या दंपतीला मूलबाळ काही नव्हते. त्या लक्षाधीशाने त्या गरीब माणसाच्या समोर एक केळे ठेवले. त्या [illegible] माणसाने ते केळे उचलले व काही तरी विचार करून त्या लक्षाधीशाला ते केळे परत देत म्हणाला–"हे केळे आपण आपल्या पत्नींना खायला द्या. त्यांना पुढल्या वर्षी मूल होईल."

तो लक्षाधीश संतानप्राप्तीसाठी कोणा-चाही आशीर्वाद घ्यायला तयारच होता. त्याने ते केळे आपल्या बायकोला खायला सांगितले आणि गंमत अशी की दुसऱ्या-वर्षी त्या बाईला मुलगा झाला.

हा सर्व त्या गरीब माणसाचा अनुग्रह आहे, असे मान्य करून तो श्रीमंत त्या गरीब माणसाच्या दर्शनास आला.

त्याला पाहतांच गरीब माणसाने विचारले–"मुलगा रडू लागला ना?"

लक्षाधीश त्या गरीबाच्या आशीर्वादाची प्रशंसा करीत म्हणाला–"आपल्या कृपेने मला पुत्रप्राप्ती झाली. आपण जे मागाल ते मी यथाशक्ती देण्याचा प्रयत्न करीन."

"मला कशाची गरज नाही, मला काही नको. तू अन्यायाने एवढे वैभव संपादन केले आहेस. तुझ्यामुळे कित्येक लोग गरीब झाले आहेत. तू चोरबाजार करून गैरवाजवी व्याज घेऊन, खोटे दस्तावेज तयार करून अनेक अत्याचार केले आहेस. तू तो अन्याय बंद कर. तुझा मुलगा सुखी होईल. नाही तर तुझे कर्म!" तो गरीब माणूस म्हणाला.

[illegible] पाप्या-सारखे वाटले. त्याने अन्याय करून गिळंकृत केलेली इस्टेट ज्याची त्याला परत केली, गैरवाजवी वसूल केलेल व्याज परत केले. चोरबाजार बंद केला आणि प्रामाणिकपणे व्यापार करून सुखासमाधानाने पुढील आयुष्य घालवू लागला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा, मला हे सांग, त्या गरीबाच्या शब्दात इतकी मोठी सिद्धी कशी आली? तो जो प्रसाद मिळे त्यावर भागवी म्हणून का? या शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

राजा विक्रमादित्य म्हणाला–"त्या गरीब माणसात काही महिमा होता असे म्हणायला काही प्रमाण दिसत नाही. 'तसे असते तर त्या गावातील लोकांनी त्याच्या कीर्तीचा खूप प्रसार केला असता. पण एवढे खरे की निःस्वार्थबुद्धीने आयुष्य घालविणाऱ्या व्यक्तीचे शब्द खरे होतात त्या श्रीमंताला मुलगा झाला ही बोला-फुलाला गाठ पडली. परंतु श्रीमंताला तो गरीब सिद्धपुरुष कां वाटला? कारण हजारो स्त्रीपुरुष पुत्रसंतती व्हावी म्हणून किती व्रते अनुष्ठाने व नवस करतात तरी त्यांना संतानप्राप्ती होत नाही. परंतु कोणत्या तरी साधूने दिलेले फळ खाल्यावर मूल झाले की त्यांना तो साधू सिद्ध पुरुष असावा असे वाटू लागते. त्याप्रमाणे या गरीब माणसाच्या शब्दात तो महिमा असल्याचे श्रीमंताला वाटले, एवढेच. त्या महिमेवर विश्वास उत्पन्न झाल्यानंतर मुलाच्या सुखासाठी त्या श्रीमंताने न्याय-बुद्धीने व प्रामाणिकपणानें पुढील आयुष्य घालविले, त्यात आश्चर्य काहीच नाही.'"

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

खिळयांच्या खुणा

राजू नावाचा मुलगा फार खोडकर म्हणून गावात प्रसिद्ध होता. बापाने त्याला खूप मारले, रागावला परंतु त्याच्यात काही बदल झाला नाही. त्याच्या विरुद्ध कित्येक तक्रारी येत. त्याच्या बापाने प्रत्येक तक्रारीच्या वेळी देव्हाऱ्याच्या खोलीच्या दरवाज्याला एक खिळा मारून ठेवायला सुरवात केली. सर्व दार खिळयांनी भरून गेले.

एकाएकी राजूत बदल झाला. त्याचा खोडकरपणा तर नाहीसा झालाच, तो चांगली कामे सुद्धा करू लागला. तो दुसऱ्यांना मदत सुद्धा थोडी फार करू लागला. त्याच्या प्रत्येक चांगल्या कामाबद्दल त्याच्या बापाने एकेक खिळा उपटून टाकायला सुरवात केली. एका वर्षाच्या आत सर्व खिळे उपटले गेले.

शेवटचा खिळा काढून टाकला त्यादिवशी राजू रडत बापाचे पाय धरून म्हणाला– "बाबा! तुम्ही सर्व खिळे उपटून काढून टाकलेत, परंतु त्यांच्या खुणा तशाच राहून गेल्या!"

बाप म्हणाला–"होय बाबा! वाईट कामें माणसाने बंद केली तरी त्यांची आठवण राहून जाते. म्हणून वाईट काम कधी कोणी करू नये."

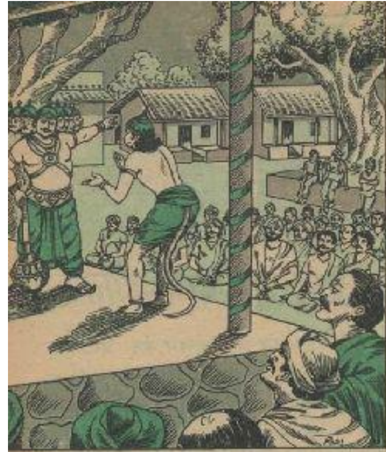
उत्तम आरोग्याचे गुपित

कुबेर नावाच्या एका तरुणाला सर्व नवनिधी प्राप्त होत्या, परंतु त्याच्या भाग्यात आरोग्य नव्हते. त्याने निरनिराळी औषधे केली, परंतु त्याला मुळीच गुण पडला नाही. म्हणून तो नेहमी दु:खी कष्टी असे.

कुबेराचा चरक नावाचा एक मित्र होता. तो काही कामासाठी परगावाहून मित्राला भेटायला आला आणि त्याच्याचकडे काही दिवस राहला. आपल्या मित्राची प्रकृती पाहून त्याला फार वाईट वाटले. त्याने वैद्यकशास्त्राचा तसा मोठा अभ्यास केला नसला तरी सामान्य औषधपाण्याची त्याला चांगली माहिती होती. त्याने कुबेराची तब्येत सुधारून देण्याचे मनाशी ठरवून त्याला माहीत होती तेवढी वैद्यक परीक्षा केली आणि त्याला काही आजार नसल्याची खात्री झाल्यावर कुबेराला त्याची दिनचर्या विचारली.

कुबेर दररोज शौचमुखमार्जन आटोपून सकाळी थोडी न्याहारी करीत असे. नंतर आपल्या इस्टेटीचा हिशोब वगैरे पहात असे. मधे फळांचा रस पेलाभर पीत असे. त्यानंतर थोडा वेळ विश्रांती घेऊन जेवत असे. जेवण झाल्यावर वामकुक्षी करी. झोपून उठल्यावर इस्टेटीची कामे पाहणाऱ्या कारकून नोकरांच्या कामाची तपासणी करी आणि वडिलांबरोबर स्वत:च्या कामाविषयी बोले. रात्री भोजन झाल्यावर झोपायच्या आधी पुन्हा फळांचा रस पिई.

कुबेर आपली दिनचर्या सांगून चरकाला म्हणाला–"मला काही तरी भयंकर रोग असावा असा संशय वाटतो आहे. औषधपाणी करून काही गुण पडण्यासारखा दिसत नाही. फळांचा रस मला आवडतो. जेवणावर वांछाच उरली नाही. आपलं

आयुष्य असेच जाणार का असे वाटून मी हताश झालो आहे."

चरक हसून म्हणाला–"हताश निराश होण्याचं कारणच काय? तुला औषधाबरोबर थोडी हवापालट करून घेण्याची सुद्धा गरज आहे. एक महिनाभर तू आमच्या गावी येऊन रहा. तुझी प्रकृती चांगली सुधारेल, याची मला खात्री आहे."

कुबेर वडिलांची परवानगी घेऊन चरकच्या गावी गेला. त्या गावातील लोक सुखवस्तू व कलेची आवड असणारे होते. म्हणून त्या गावात नित्य काही तरी मनोरंजनाचे कार्यक्रम चालू असत. कुबेराला त्या कार्यक्रमांमुळे आनंद वाटे. त्यांत [illegible] संध्याकाळ केव्हा होते याची वाट पाहू लागला.

त्याचा वाढत चाललेला उत्साह पाहून चरक त्याला म्हणाला–"आमच्या गावाचे हवापाणी तुला मानवल्यासारखे वाटते आहे. काल रात्री मला एक गोसावी भेटले. मी त्यांना तुझ्या आजाराविषयी मी सांगितले तेव्हा ते म्हणाले की शेजारच्या जंगलातल्या एका खेड्यानजीक एक औषधी मुळी आहे आणि ती सेवन करणाऱ्याने स्वतः ती उपटून काढावी लागते. तिचे सेवन केल्यास तुझी प्रकृती छान सुधारेल. तुला हरकत नसेल तर आपण लगेच निघू या."

"काळोख पडायच्या आत आपण परत येऊं ना?" कुबेरने विचारले.

"कां नाही येऊ शकणार? त्याचे प्रमाण काही तासांच्या आतच कळेल." चरक म्हणाला.

दोघे मित्र जंगलात पाऊलवाटेने पायी चालू लागले. चरक झपाझप चालत होता, परंतु कुबेर मधूनमधून दम घ्यायला थांबत होता.

"काय रे, तू माझ्याच वयाचा आहेस ना, मग माझ्याबरोबर चालू शकत नाहीस, हे कसं काय रे?" चरकने विचारले.

"[illegible] मी सुद्धा चालू शकला असता." कुबेर म्हणाला.

"तुझ्या प्रकृतीसाठीच तर जात आहो. तू झपाझप चालला नाहीस तर परत लौकर येता येणार नाही." चरक म्हणाला.

ते ऐकल्यावर मनाचा धीर करून कुबेरसुद्धा जोराने चालू लागला. दोघे बरेच अंतर चालून गेल्यावर चरक एक वनस्पती पाहून तेथे थांबला व म्हणाला–"हाच तो वनस्पती, याचीच मुळी स्वतःच्या हाताने तू उपटावयाची आहेस."

कुबेरने ते रोपटे दोन्ही हातांनी घट्ट धरून ओढल्याबरोबर ते मुळासकट उपटले गेले. ते शेजारच्या तलावात नेऊन धुतल्यावर चरकने त्याचे मूळ कुबेरला चावून खायला सांगितले व म्हणाला–"आतां आपण परत जायला हरकत नाही."

परत जायचं अंतर आठवूनच कुबेरच्या अंगावर शहारे आले. शिवाय त्याला भूकसुद्धा लागली होती.

"मित्रा! मला कडकडून भूक लागली आहे. पाऊल पुढे पडत नाहीसे झाले आहे. काही तरी खायला हवं आहे बुवा!" कुबेर म्हणाला.

"म्हणजे औषधाचा परिणाम लगेच झाल्यासारखा दिसतो आहे तर! हे मला माहीत असते तर बरोबर खायला काही तरी घेतले असते. तसे आतासुद्धा काही बिघडले नाही म्हणा! जवळच

पारध्यांची एक वस्ती आहे. तेथे काही खायला मिळणार नाही का?" चरक म्हणाला.

पारध्यांची वस्ती तशी जवळ नव्हती. तरी गत्यंतर नव्हते, कुबेर तितके अंतर चालून गेला. पारध्यांच्या नायकाने त्यांना प्रेमाने आपल्या घरी बोलावले आणि वऱ्याच्या तांदुळासारखे कसले तरी गवताचे धान्य शिजवून खायला वाढले. कडकडून भूक लागली होती म्हणून काय खात आहो, हे कुबेरला कळलेच नाही आणि तो पोट भरून जेवला.

जेवण झाल्यावर दोघांना झोप आली. पारध्यांच्या नायकाने त्यांना झोपायला चटाया अंथरून दिल्या. दोघे झोपून उठले तोपर्यंत सूर्यास्ताची वेळ झाली होती. दोघे घरी पोचले तेव्हा कुबेर चरकाला म्हणाला–"तुझा औषधोपचार फार गुणकारी आहे बुवा. काय झोप लागली होती म्हणून सांगू? शरीर कसे हलकं हलकं वाटतं आहे!"

आणि झोपला तर सकाळी उजाडल्यावरच उठला. इतकी शांत झोप लागली होती.

तेव्हा चरक त्याला म्हणाला–"आता तुझी प्रकृती सुधारली आहे, म्हणून खरं काय ते सांगतो. चांगली भूक लागायला उपासाशिवाय दुसरे औषध नाही. चांगली झोप यायला शारीरिक श्रम आणि व्यायाम यांच्याशिवाय दुसरा मार्ग नाही. मनात उत्साह रहायला मनोरंजन आवश्यक आहे. तुला ही गोष्ट पहिल्यानेच सांगितली असती तर तू मान्य केली नसतीस म्हणून औषधाचे नाव सांगून तुला आपल्या गावी बोलावून घेऊन आलो. यापुढे एक लक्षात ठेव, चांगली भूक लागल्याशिवाय काही खाऊ नकोस आणि थोडा व्यायाम करीत जा."

कुबेराला ते सर्व आश्चर्यच वाटले. परंतु घरी परत आल्यावर चरकाने दिलेल्या सल्ल्याप्रमाणे वागल्यानंतर आरोग्याचे गुपित त्याला कळले. त्याने स्वतःच गावात मनोरंजनाचे काही कार्यक्रम सुरू केले.

मैत्री धर्म

भूपती नावाला साजेल असाच एक मोठा शेतकरी होता. खूप मोठे शेत आणि मळे होते त्याचे, परंतु घर मात्र त्या मानाने सामान्य होते. त्याच्या मुलाचे नाव होते गजपती.

दोघे एकदा राजधानीत कसला तरी उत्सव होता, तो पहायला गेले. दोन दिवस त्यांनी राजधानीभर हिंडून तेथील वैभव आणि उत्सव पाहिला. तिसऱ्या दिवशी एका मोठ्या हवेलीसमोर येऊन उभे राहिले. इतकी मोठी इमारत गावात दुसरी नव्हती. हे घर कोणाचे असे विचारतां माणिक्यवर्मा नावाच्या एका श्रीमंत माणसाचे असल्याचे कळले.

"माझ्या बरोबर सोने वाटून घेतले होते, तोच माणिक्यवर्मा की काय?" असे भूपती थोडे मोठ्यानेच पुटपुटला. गजपतीला ते चांगले ऐकू आले. त्याने विचारले–"कोणी हो तुमच्या बरोबर सोने वाटून घेतले?" तेव्हां भूपतीने जुनी गोष्ट सांगितली ती अशी :

बालपणी भूपती अगदी गरीब, म्हणजे अनाथ पोरकाच होता. कोणी सांगेल ते काम करी आणि जे चार पैसे मिळत त्यावर त्याचा उदरनिर्वाह चाले. माणिक्यवर्मा हा त्याचा अगदी 'जीवश्च कंठश्च' मित्र. गावाबाहेर एक पडके घर होते. ते एका जमीनदाराचे होते. वीज पडल्याने कोसळले. त्या जमीनदाराच्या कुटुंबातली सर्व लहान थोर माणसे त्यात मरण पावली. वाचला तो एकटा जमीनदाराचा म्हातारा बाप. कारण तो त्यावेळी गावात नव्हता. परतल्यावर सर्व दृश्य पाहून त्याला भ्रम झाला.

म्हातारा काही काळ जगला. गावात येऊन मुलांना म्हणे–"तुम्हांला सोने हवे

आहे का रे, पोरांनो?" त्याला पाहून मुले भिऊन पळून जात. एकेकदा ते त्या म्हाताऱ्याच्या अंगावर दुरून दगड फेकीत.

भूपती व माणिक्यवर्मा मात्र त्या म्हाताऱ्याशी सहानुभूतीने वागत. कधी कधी त्या पडक्या घरात जाऊन म्हाताऱ्याशी गप्पा मारीत. एकदां ते त्या म्हाताऱ्याकडे गेले असतां म्हातारा शेवटच्या घटका मोजीत असल्यासारखा दिसला. दोघांनी थोडे पाणी आणून त्याच्या तोंडात दोन दोन थेंब टाकून त्याला पाणी पाजले. म्हातारा एक आवंढा घेत म्हणाला– "मुलांनो! परसांत कडुलिंबाच्या झाडाच्या मुळात सोने पुरून ठेवले आहे. खणून घ्या!" एवढे म्हणून म्हाताऱ्याने प्राण सोडला.

काही दिवस लोटल्यावर, भूपतीने व माणिक्यवर्माने त्या झाडाच्या मुळात थोडे खणून पाहिले. आणि दररोज थोडे थोडे खणल्यावर दहा दिवसांनी एक जुन्या-काळातला हंडा सापडला. तो भरून मोहरा होत्या. त्या दोघां मित्रांनी समसमान वाटून घेतल्या.

त्याच्या वाट्याला आलेले सोने वापरून माणिक्यवर्माने राजधानीत व्यापार सुरू केला. भूपती खेडेगावात जाऊन राहिला आणि शेत विकत घेऊन एक शेतकरी झाला. अशा तऱ्हेने दोघे मित्र आपापल्या व्यवसायात परस्परांना विसरून गेले व त्यानंतर दोघांच्या भेटी गाठी कित्येक वर्षे झाल्या नाहीत.

[illegible] माणिक्य-वर्मांचीच असल्याचे लौकरच कळले. माणिक्यवर्माने भूपतीला दुरून पाहतांच ओळखले आणि नोकरांना पाठवून घरात बोलवून घेतले.

भूपती व गजपतीने सर्व वाडा हिंडून फिरून पाहिला. दोघे चकित झाले. त्या घरातले वैभव पाहून गजपतीला बापाचा फार राग आला व म्हणाला–"बाबा! तुम्ही माझ्यावर फार मोठा अन्याय केलात. तुम्ही सुद्धा व्यापार केला असता तर आपणही असेच सुखी झालो असतो. आपलं जीवित पाहून मला तर स्वतः-वरच राग येतो." असे म्हणत तो बाहेर निघून गेला.

मुलाने असे बोलावे याबद्दल भूपतीला फार वाईट वाटले. मित्राला त्या मनः-स्थितीत पाहून माणिक्यवर्माने विचारले– "काय झालं रे, एकाएकी तुला?" भूपतीने मुलगा म्हणाला ते सांगून टाकले.

"मुलांना कळत नाही, म्हणून असं बोलतात. तू मनाला लावून घेऊ नकोस." असे भूपतीला सांगून त्याला बरोबर जेवायला बसवून झोंपायला पाठवून दिले.

काही वेळाने गजपती परतला. त्याचे डोळे लाल व तोंडावर संतापल्याची चिन्हे साफ दिसत होती. माणिक्यवर्माने त्याला बोलवून जेवायला वाढविले आणि जेवण झाल्यावर विचारले–"काय रे झालं तुला एकाएकी संतापायला?"

"माझ्या वडिलांनी माझ्यावर केवढा मोठा अन्याय केला आहे म्हणून सांगू? तुमच्या बरोबर त्यांनी व्यापार केला असता तर आम्ही सुद्धा तुमच्यासारखा वाडा बांधून चैन केली असती." तो म्हणाला.

माणिक्यवर्मा म्हणाला–"बाबा रे, असे मुळीच म्हणू नकोस! तुझ्या बापाने केले त्यात मला दूरदर्शीपणाच दिसून आला. व्यापार म्हणशील तर तो जुगारीसारखा आहे. व्यापार कधी फायद्यात तर कधी तोटयात. केव्हां खड्ड्यात पडावं लागेल सांगता येत नाही. माझ्या वांटयाला आलेले थोडे सोने देऊन मी आपल्या वडील भावाला व्यापार करायला सांगितले. परंतु त्याला ते आवडले नाही. त्याने माझ्या जवळचे सोने अर्धे वांटून घेऊन जहाजांतून माल पाठविण्याचा धंदा सुरू केला. दुर्दैवाने समुद्रात जहाज पोचल्यावर मालासकट जहाज बुडाले. माझ्या जवळून आणखी थोडे धन मागून घेऊन त्याने इमारती ल[illegible] आणि सगळी वखार जळून राख झाली. मात्र मला व्यापारात फायदा झाला. शेतीची गोष्ट निराळी आहे. व्यापारात नफा व्हायला नशीब लागतं. आज कुबेरासारखा श्रीमंत उद्या भिकारी होऊ शकतो. व्यापार करणाऱ्याला सारखी काळजी असते. संसारसुख असे मुळीच मिळत नाही. तुला कसली काळजी. हे सर्व तुझ्या बापाच्या दूरदर्शीपणाचे फळ आहे!"

गजपतीचे डोळे उघडले. आपल्या अज्ञानाबद्दल त्याला फार लाज वाटली.

दुसऱ्या दिवशी भूपतीने माणिक्यवर्माला विचारले–"काय रे, काल तू माझ्या मुलाला आपल्या थोरल्या भावाची गोष्ट सांगितलीस म्हणे! कोण रे तो? मला कसा तो माहीत नाही?"

"तुझ्याशी असलेल्या मैत्रीधर्माचे पालन करण्यासाठी मी हे खोटे बोललो! तुझ्या मुलाचे मन पालटले असावे!" माणिक्यवर्मा म्हणाला.

जसा बाप तसा बेटा

फार पूर्वी अवंती राज्याच्या गादीवर धीरदत्त नावाचा एक प्रजावत्सल राजा राज्य करीत असे. त्याच्या राज्यात चोरी नावाची गोष्टच नव्हती. सर्वत्र बंदोबस्त होता. धीरदत्ताच्या मुलाचे नाव राजशेखर असे होते. धीरदत्ताने उतारवय झाल्यावर विचार केला की मुलाला गादीवर बसवून आपण मोकळे व्हावे.

राज्याभिषेक व्हायच्या आदल्या दिवशी राजशेखरला एका गोष्टीबद्दल फार आश्चर्य वाटले. आपल्या राज्यात लहानमोठया चोऱ्यासुद्धा कशा होत नाहीत? वडील कोणत्या गोष्टींची काळजी घेतात? ते कळावे म्हणून तो स्वतःच चोरी करण्याचे ठरवून रात्री वेष पालटून एका श्रीमंत माणसाच्या घरात शिरला. हातात आला तेवढा माल उचलून तो त्या घराबाहेर पडला. आपण इतकी मोठी चोरी करून निर्विघ्नपणे कसे काय सुटलो, हे त्याला कळेना. बंदोबस्त मग काय झाला? याविषयी वडिलांना सावध करून ते काय म्हणतात ते समजून घेण्याचे त्याने ठरविले.

तो पहाटे मांजराच्या पावलाने घरी जात असतां कोणाचा तरी बळकट हात त्याच्या मानगटावर पडला. त्याने मागे वळून पाहिले तर त्याला चोरासारखी एक व्यक्ती चोरटया आवाजांत म्हणाली–"पाहरेकरी आहेत. मीसुद्धा एक चोरच आहे."

राजशेखरच्या मनात आता आणखी एक विचार आला. त्याला कैद करून आपण वडिलांपेक्षा जास्त हुशार आहो, असे कां दाखवू नये!

"माझे नाव वीरभद्र. तू माझ्या गुप्त जागी चल, चोरी केलेल्या मालातला माझा वाटा मला देऊन टाक आणि आपल्या वाटेने चालू लाग." चोर म्हणाला.

"चल तर!" राजशेखर म्हणाला.

दोघे मिळून गावाच्या वेशीवर असलेल्या दोन मोठ्या गुहात पोचले. वीरभद्र राजशेखरला एका गुहेत घेऊन गेला. तेथे मशालीच्या उजेडात भिंतीला टांगलेल्या तलवारी, भाले वगैरे शस्त्रे राजशेखरला दिसली, परंतु चोराचा एकही साथीदार किंवा अनुयायी दिसला नाही.

राजशेखरने चोराला विचारले—"तुला कोणी साथीदार, अनुयायी नाही वाटते?" वीरभद्रने लगेच टाळी वाजविली. त्या पाठोपाठ बाजूच्या गुहेतून सुमारे वीस जण बाहेर आले आणि त्यांनी राजशेखरला कैद केले. तो तर हतबुद्धच झाला.

राज्यात चोरी करणे इतके सोपे वाटले का तुला? माझ्या राज्यात झालेली हीच पहिली चोरी. तुला दोन दिवसात काय ती चवकशी करून कडक शिक्षा करतो."

तो आवाज आपल्या वडिलांचा असल्याचे ओळखून राजशेखरला आनंदच झाला. ते आपली चवकशी कशी काय करणार? काय शिक्षा देणार, पाहू या तर असा विचार करून त्याने आपली ओळख दिली नाही. राजाच्या शिपायांनी त्याला तुरुंगात नेऊन एका कोठडीत बंद केले. तुरुंगाचा अधिकारी राजशेखरच्या ओळखीचा होता. आपल्या खऱ्या वेषात प्रगट होऊन राजशेखर स्वतःला सोडवून राजवाड्यात गेला.

सूर्योदय झाला. त्याच दिवशी राजशेखरचा राज्याभिषेक होता. तो निर्विघ्नपणे पार पडल्यावर धीरदत्त मुलाला बोलवून म्हणाला—"कधी झाले नाही ते काल झाले. काल एक चोर पकडला गेला तेव्हापासून माझे मन अस्वस्थ झाले आहे. म्हणून यापुढे आपल्या राज्यातील चोरांविषयी तू जास्त काळजी घेण्याची गरज आहे."

ती गोष्ट ऐकून राजशेखर त्या दिवशी रात्री घोड्यावर बसून राजधानीभर फिरून जागोजागी नेमलेले शिपाई राजधानीच्या

की नाही, हे पाहण्यास निघाला.

तो थोडेच अंतर चालून गेला असेल, त्याला चोरांच्या टोळीने गाठले. राजशेखर तलवार उपसून स्वतःच्या रक्षणार्थ सिद्ध झाला. आजपर्यंत नमुन्यालासुद्धा चोर नसता, अकस्मात इतके चोर कसे काय उत्पन्न झाले आणि तेसुद्धां नेमके आपल्या राज्याभिषेकाच्या दिवशीच हे कसे घडले, या गोष्टीचे राजशेखरला फार आश्चर्य वाटले.

इतक्यात कोणी तरी व्यक्ती घोड्यावर बसून आली व तलवार उपसून चोरांवर तुटून पडली. चोरांना पाय रोवून स्वरक्षण करणे शक्य नव्हते. चोर पळून गेले. त्या चोरांना धरण्यासाठी राजशेखर त्यांचा पाठलाग करू लागला.

परंतु त्याच्या मदतीला आलेला माणूस म्हणाला—"राजा! आतां तुला ते सापडणार नाहीत. मार खाल्ल्यावर पुन्हा ते या राज्यात राहणेंच शक्य नाही."

राजशेखरने त्या व्यक्तीला विचारले—"कोण हो, तुम्ही? तुम्ही या देशातलेच का? तुम्ही मला फार मदत केलीत."

"राजा! मी शेजारच्या राज्यात राहणारा आहे. उदरनिर्वाह चालेना, म्हणून मी या राज्यात आलो. कालपासून मला

माझा मुलगा भेटला नाही, त्याच्या शोधार्थ मी निघालो तेव्हा चोरांनी आपल्याला गाठल्याचे मी पाहिले. कालच मी आपल्या राज्याभिषेक पाहिला, म्हणून मी आपल्याला ओळखले." तो माणूस म्हणाला.

आपली प्रजा नसली तरी आपली मदत करणाऱ्या परदेशी माणसाचा उचित सत्कार करणे आपले कर्त्तव्य आहे असे वाटून राजशेखर आपली अंगठी काढून त्या माणसाच्या हातात देत म्हणाला—"उद्या सकाळी दरबारात ये. ही अंगठी दाखवून तू काय वाटेल ते माग, मी तुला देईन."

दुसऱ्या दिवशी दरबार भरला. दरबारात सर्व लोक आले, परंतु वडील न

आलेले पाहून राजशेखरला आश्चर्य वाटले. त्याला कारण कळेना.

इतक्यात तो परदेशी अंगठी घेऊन आला.

राजशेखरने त्याला ओळखून जवळ यायला सांगितले व म्हणाला–"तुला काय हवे ते माग, मी तुला देतो."

"प्रभो! परवां रात्री माझ्या मुलाला चोरी करीत असता आपल्या वडिलांनी कैद करून तुरुंगात टाकले होते. कृपा करून त्याला त्याच्या चुकीबद्दल माफी करावी, अशी माझी हात जोडून प्रार्थना आहे. तो माझा एकुलता एक मुलगा आहे. त्याला सोडल्यास मी त्याला [illegible] तो परदेशी म्हणाला.

राजशेखर ते ऐकून क्षणभर थक्क होऊन पहात राहिला. नंतर विचार करू लागला, "परवां रात्री तर आपणच चोरी केली होती. आणखी दुसरी चोरी तर झाली नव्हती. कैद होऊन तुरुंगात पडलेल्या व्यक्तीला हा माणूस 'माझा मुलगा' म्हणतो आहे, याचा अर्थ काय? सभेत वडील हजर असते तर एका क्षणात हा प्रश्न सोडवू शकले असते!"

राजशेखर चटदिशी आपल्या सिंहासनावरून खाली उतरून राजवाड्यात निघून गेला. दरबारात हजर असलेल्या सर्वांना तो प्रसंग विचित्र वाटला.

तेव्हा परदेशी आपला वेष काढून टाकून आपल्या खऱ्या स्वरूपात प्रकट होऊन उभा राहिला ती व्यक्ती म्हणजे धीरदत्त महाराजच स्वतः होते. त्यांनी त्यांचा जयजयकार केला. ते आपल्या आसनावर बसून दरबाऱ्यांच्या इच्छेला मान देऊन म्हणाले–"मीच मुलाच्या योग्यतेची परीक्षा घेण्यासाठी हे सर्व केले होते."

इतक्यात राजशेखर स्वतः त्याने पूर्वी जो चोराचा वेष केला होता तो धारण करून दरबारात आला व म्हणाला–"बाबा! तुम्ही कोठे गेला होता? चला [illegible] मला आतांच सोडले."

कैद्याला पाहताच धीरदत्त सिंहासनावरून उतरून म्हणाला–"तुला सोडवणारा राजा कोठे आहे?"

परदेश्याचा वेष धारण करून येणारा माणूस आपले वडीलच असल्याचे एकाएकी राजशेखरच्या लक्षात आले व म्हणाला–"चोराला तुरुंगातून सुटका देणारा मीच!" असे म्हणत राजशेखरने चोराचा वेष काढून फेंकून दिला. दरबारात तो प्रसंग म्हणजे वर्णनातीतच होता.

धीरदत्ताने आपल्या मुलाला प्रेमाने गाढ आलिंगन दिले.

"आपल्या कारकीर्दीतील राज्यकारभाराची व्यवस्था कशी काय आहे ती कळावी म्हणून मी वेष पालटून चोराची भूमिका केली होती. आपणच मला कैद केले हे कळले असूनही आपण कशी काय चवकशी करतां व शिक्षा कशी देतां हे समजून घेण्यासाठी मी आपली सुटका करून घेतली नाही. आपण किती बाकबगारी दाखवून देशाचे रक्षण करीत आहां ते समजून घेतले. परंतु मध्येच एका परदेश्याचे पात्र कसे आले हे मात्र मला कळले नाही." राजशेखर म्हणाला.

"तुझी हुशारी व कर्तबगारी पाहून माझ्या मनाचे समाधान झाले. तुझी परीक्षा घेण्यासाठीच तुझ्यावर चोराकरवी मी हल्ला करविला. ते सर्व नाटक होते. चोरी करणाऱ्या तरुणाविषयी तू काय निर्णय केला असतास हे पाहण्यासाठीच मी एका परदेश्याच्या वेषात येऊन तुझ्याजवळ त्याला सोडण्याची प्रार्थना केली. तो परदेशी मीच होतो हे तू जसे ओळखू शकला नाहीस तसेच चोरी करणारा तो तरुण तूच हे मी ओळखू शकलो नाही." धीरदत्त म्हणाला.

"पितापुत्र समान समर्थ आहेत! कोणी कोणाहून कमी किंवा जास्त नाही!" या शब्दात सर्व दरबाऱ्यांनी दोघांची वाखाणणी केली.

देव जेवायला घालील!

एका गावात रामू व भीमू नावाचे दोघे मित्र होते. भीमला कोणी आपला म्हणणारा नव्हता. त्याला मेहनत करून स्वतःचे पोट भरावे लागे. रामू काही काम करीत नसे. आईने वाढले तर खात असे.

भीमू रामूला रागावला हे रे काय? "रामू म्हणाला–"देव जेवायला घालतो, रे!" भीमू म्हणाला–"मेहनत केली नाही तर देव देखील पोटभर जेवायला घालीत नाही."

देव जेवायला घालतो, ही गोष्ट सिद्ध करून दाखविण्यासाठी रामू एके दिवशी जेवल्याशिवाय राहला. भीमू शेजारी बसून राहला. काही वेळाने खरोखरच एक वाढलेले ताट रामूच्या समोर आले. तो त्याला हात लावू लागला तेव्हा ते मागे सरकले. रामू उठून ते उचलून घ्यायला निघाला. त्याला त्या ताटाने खूप त्रास दिला. मनाचा निश्चय करून रामूने खूप धावपळ केली. घाम गळू लागला तरी रामू त्याच्या पाठीमागे धावला आणि कसे तरी त्याने ते पकडलेच.

"कांय रे पाहिलेस ना देवाने वाढून दिलेले ताटसुद्धा इतकी मेहनत केल्याशिवाय तुझ्या हातात आले नाही?" भीमू रामूला म्हणाला.

तिघी वधू

मायापूर संस्थानाच्या सभोवती आणखी तीन संस्थाने होती. त्यांची नावे अनुक्रमे रत्नगढ, कुबेरपूर व सिंहभूम अशी होती. या तिन्ही संस्थानांच्या अधिपतींना मुलगा नव्हता, एकेक कन्या होती. त्यांची नांवे अनुक्रमे नंदिनी, लतिका व स्वप्ना अशी होती. तिघी विवाह योग्य वयाच्या मुली होत्या.

मायापूर संस्थानचे प्रमुख देवाशीष यांना कल्याण नावाचा एकुलता एक मुलगा होता. त्याला राजपुरुषाला योग्य अशा सर्व युद्धविद्या अवगत होत्या. म्हणून सभोवतीच्या तिघां संस्थानिकांच्या मनात त्यालाच आपला जांवई करून घेण्याचे होते. त्यांनी देवाशीषाकडे आपले दूत पाठविले.

देवाशीषासमोर एक मोठा प्रश्न उभा राहिला. आपल्या शेजारच्या राज्य घराण्यांशी वितुष्ट येणे त्याला पसंत नव्हते. ते तिघंही त्याच्याहून जास्त बलिष्ठ होते. त्यांना राग आला तर केव्हाही स्वारी करून त्याचे छोटेसे राज्य जिंकून आपल्या राज्याला जोडतील, ही भीती त्याला वाटत होती. रत्नगढच्या बाबतीत आणखी एक महत्वाची समस्या होती. मायापूरच्या व्यापाऱ्यांना आपल्या मालाची नेआण रत्नगढ मार्गेच करावी लागे. म्हणून रत्नगढशी वैर करणे म्हणजे स्वतःच्या हाताने स्वतःच्या पायावर कुऱ्हाड मारून घेण्यासारखे होते. शिवाय आणखी एक समस्या होती. तिन्ही संस्थानिकांच्या राजकन्या एकीहून एक सुंदर होत्या. परंतु रत्नगढच्या राजकन्येशीच राजकुमार कल्याणच्या मनात लग्न करावयाचे होते. एकदां दोघांची भेटसुद्धा झाली होती. नंदिनीला त्याच्याशीच लग्न व्हावे असे वाटे.

तिघे दूत आपापल्या राजधानीला परतल्यावर देवाशीषने कल्याणला जवळ बोलावून घेऊन त्याचे मत विचारले. म्हणाला–"आपल्याला राजकीय दृष्टयासुद्धा विचार करायला हवा. कारण तिघे आपल्याला सारखेच. तेव्हा तिघींशी लग्न करून घेणे हाच एक मार्ग दिसतो."

"त्यांला ते तिघे संस्थानिक मान्य करतील, असे नाही वाटत मला." कल्याण म्हणाला.

"मग काय करावे?" बापाने विचारले.

"आपला निर्णय कळवायला थोडा अवधी मागून घ्या. मध्यंतरी विचार करून मार्ग काढायला पुष्कळ अवकाश मिळेल." कल्याण म्हणाला.

दरबारी जादुगार सोमनाथ राजकुमार कल्याणाचा एक घनिष्ट मित्र होता. तो त्याच दिवशी राजकुमाराला भेटायला आला तेव्हा त्याला उदास मनाने बसलेला पाहून सोमनाथने विचारले–"असा काय रे बसला आहेस?" कल्याणने त्याला सर्व समस्या छान समजावून सांगितली आणि नंदिनीशीच विवाह करण्याची इच्छा असल्याचे देखील सांगून टाकले.

"असं सांग! एका दगडाने दोन पक्षी मारायचे आहेत होय? रत्नगढच्या राजाशी तुम्हांला मैत्री हवी आणि तुझं नंदिनीशी लग्नसुद्धा झालं पाहिजे. शिवाय इतर संस्थानिकांशी वैर नको आहे तुम्हांला. होय ना?" सोमनाथने विचारले.

"तुझ्या इंद्राजालाचा या कामाला काही उपयोग होईल का?" कल्याणने त्याला विचारले.

"हात चलाखी आणि थोडी हुशारी दाखविली तर शक्य आहे. इंद्रजालाच्या सहाय्याने काय होणार नाही रे? पण हे सांग, तुझी नंदिनीशी ओळख आहे का?" सोमनाथने विचारले.

"इतकी दाट ओळख नाही, तरी तिला विचारून तिची मदत घेता येईल." कल्याण म्हणाला.

"आपली युक्ती यशस्वी व्हावी यासाठी ती तू सांगितल्याप्रमाणे करायला तयार होईल का?" सोमनाथने विचारले.

"माझ्याशी लग्न करण्यासाठी ती वाटेल ते करायला तयार होईलसे, वाटते!" कल्याण म्हणाला.

"तर मग तुझा प्रश्न सुटलाच!" सोमनाथ म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी कल्याण आपल्या वडिलांना भेटून म्हणाला–"आपल्यासारखाच तिघां संस्थानिकांचा विधिलिखितावर विश्वास असणार. तेव्हा वधूची निवड करताना थोडा मंत्रतंत्र पूजाविधी वगैरे करावा लागेल. त्यात कुंकवाची परीक्षा एक विधी आहे. तिघां राजांकडे निरोप पाठवून तिघांची त्या गोष्टीस मान्यता असल्याचे विचारून घ्या." त्याने आपल्या वडिलांना योजलेली सर्व युक्ती कशी आहे हे थोडक्यात सांगितले. राजा आनंदाने आपल्या अंबा-

रीत बसून लव्याजम्यासह तिघां संस्थानिकांना जाऊन भेटला. सर्वांनी मान्य केले.

ठरल्याप्रमाणे तिघे संस्थानिक आपापल्या राजकन्येला घेऊन सहकुटुंब सहपरिवार एका पुरोहितावरोबर मायापूरच्या देवालयाच्या मोठ्या आवारात दाखल झाले. देवालयात तोरणे बांधून पताका बांधल्या होत्या. कल्याण नवऱ्यामुलाचा पोशाख घालून आला होता. तिघी राजकन्या नवऱ्यामुलीचा पोशाख करून आल्या होत्या. नंदिनी, लतिका व स्वप्ना एका बाजूला उभ्या होत्या व कल्याण दुसऱ्या बाजूला उभा राहिला.

देवळातल्या पुजाऱ्याने पूजा आटोपून आरतीच्या तबकात तेलात भिजविलेले कुंकू आणले. त्याने तिघा राजकन्यांचा उजवा तळहात ओल्या फडक्याने स्वच्छ पुसला आणि घट्ट मूठ वळवून घ्यायला सांगितले. त्यानंतर कल्याणचा तळहात स्वच्छ पुसून त्याला कुंकू लावले व म्हणाला–" या तिघींपैकी ज्या राजकन्येच्या भाग्यात या राजकुमाराशी विवाह करण्याचे लिहिले आहे तिच्या तळहाताला या कुंकवाचे बोट लागेल." असे सांगून कल्याणच्या हातावरचे कुंकू बोटाने पुसून काढले. नंतर राजकन्यांकडे वळून म्हणाला– "मुलींनो! उघडा पाहू मुठी."

लतिका व स्वप्नाचे तळहात तसेच स्वच्छच्या स्वच्छच होते. नंदिनीच्या तळहाताला मात्र कुंकवाचे बोट होते. तिघां संस्थानिकांनी पुढे येऊन नंदिनीचे अभिनंदन केले. लतिका व स्वप्ना निराश झाल्या. तरी त्या आपल्या आईवडिलांबरोबर लग्नसमारंभाला हजर होत्या.

नंदिनीच्या तळहाताला कुंकवाचे बोट कसे लागले? तिने आपल्या नखांना मेंदी लावली होती. मधल्या बोटाच्या नखाला थोडे कुंकू लावून ठेवले होते. मेंदीच्या तांबड्या रंगामुळे तेथे कुंकू लावून ठेवले असूनही दिसले नाही. मूठ वळवितांच ते कुंकू तळहाताला लागले. हे काम तिच्या करवी कल्याणनेच करविले.

वाक्पटुत्व

मंगळगिरी नावाच्या गावी रामशास्त्री नावाचा एक ज्योतिषी रहात असे. त्याला दरबारी कवी व्हावे असे वाटू लागले. राजाला भेटून त्याने मनातली इच्छा व्यक्त केली.

परंतु राजाचा ज्योतिषावर तितका विश्वास नव्हता. ज्योतिषी म्हणून नोकरी मिळावी म्हणून जे कोणी येत त्यांना तो विचारी–"मी तुम्हाला नोकरी देणार आहे की नाही हे प्रथम सांगा!" ते म्हणत, "हो देणार आहांत, महाराज!" तेव्हा राजा म्हणे–"चुकलं! मी नोकरी देण्याच्या विचारात मुळीच नाही. तेव्हा चालू लागा."

त्यानी ते देण्याचं मनात नसल्याचे सांगावं तर तो म्हणे –"तुम्हांला मी नोकरी दिली तर तुमच्या ज्योतिषाचाच तो अपमान होईल नाही का?" म्हणून ते उत्तर कोणी देत नसे.

परंतु बोलण्यात रामशास्त्री चांगले चतुर होते ते म्हणाले–"आपण मला नोकरी देण्याच्या विचारात नाही."

"तुमचं म्हणणं खोटं ठरलं. मी तुम्हांला नोकरी द्यायचं ठरविलं आहे. परंतु तुमचं ज्योतिष खोटं ठरलं म्हणून तुम्ही आल्या वाटेने चालू लागा कसे!" राजा म्हणाला.

"माझं म्हणणे खोटं ठरलं नाही. आपण मला कोठे नोकरी दिलीत? माझं ज्योतिष खोटे ठरवायचे असेल तर मला नोकरी द्यावी लागेल. नाही तर ज्योतिषाची गोष्ट आणि मला नोकरी देण्याचा विचार मनात खरोखरच होता तर द्या!" रामशास्त्री म्हणाला.

डोळे उघडले

एका गावात विठोबा नावाचा एक शेतकरी धान्याचा व्यापार करीत असे. त्याला तिघे भाऊ होते. ते भात शेती करून चार पैसे वाचवीत. त्यांनी थोडे थोडे करून पैसे वाचविले व आणखी शेत विकत घेतले. इतर कोणाचं बरं झालेलं विठोबाला पहावत नसे.

विठोबाकडे कारकुनाचे काम करणारा पांडोबा त्याला म्हणाला–"तुम्ही मला देता तेवढ्या पगारात माझं भागत नाही. मला थोडे कर्ज दिलेत तर मी सुद्धा धान्य-व्यापारात उतरून स्वस्तात धान्य विकत घेईन व ते तुम्हालाच अगदी थोडे कमिशन घेऊन विकीन. तुम्ही ते जास्त किमतीत विकून जेवढा नफा होईल तो घ्या."

ते ऐकून विठोबा त्याला म्हणाला–"काय रे माझ्यासारखे श्रीमंत व्हायचं आहे वाटतं तुझ्या मनात? तू श्रीमंत झालास तर माझ्याकडे कारकुनाचं काम कोण करील रे?"

विठोबाला काय उत्तर द्यावे, पांडोबाला सुचलं नाही. म्हणून तो काहीच बोलला नाही.

एकदा विठोबा व पांडोबा दोघे शेजारच्या गावी धान्याच्या खरेदीला गेले, तेथले काही हमाल त्यांना म्हणाले–"तुम्ही येथेच थांबा, आम्ही शेतकऱ्यांना भेटून धान्याचे भाव ठरवून येतो. आम्हांला तुम्ही एका खंडीला चार रुपये दिलेत तरी पुरतील."

विठोबा हसून म्हणाला–"तुम्ही सुद्धा माझ्यासारखे श्रीमंत व्हायचं ठरविलं आहे वाटतं? ते काही नको. तुम्ही धान्याची पोती, पडावापर्यंत पाठीवर आणून पोचती करा म्हणजे झालं."

[illegible] पैसे सुद्धा कदाचित मिळणार नाहीत असा विचार करून गप्प राहले. विठोबाने चार पडाव भरून धान्य त्या गावात खरेदी केले, ते पडावात घालून पाठीमागून घेऊन यायला पांडोबाला सांगून विठोबा आपल्या गावी परत निघून गेला.

दोन दिवसांनी पांडोबा विठोबाच्या घरी जाऊन डोळ्यात पाणी काढून रडत ओसरीत उभा राहिला. विठोबाने बाहेर येऊन पांडोबाला रडत उभा असलेला पाहून विचारले–"असा कां रे उभा? काय झालं तरी काय?"

"काय बोलू म्हणतां? मी चारही पडावांत धान्य घालून येत होतो. ऐन खोल पाण्यात पोचलो असेन आणि वादळ आलं आणि चारही पडाव बुडाले हो! मुलांचं पुण्य होतं म्हणून मी जिवंत परतलो." पांडोबा म्हणाला.

ते ऐकताच विठोबाच्या मनात 'धस्स' झालं. त्याने कर्ज काढून मोठ्या प्रमाणात व्यापार करावा म्हणून धान्य खरेदी केलं तर सर्व माल पाण्यात बुडून गेला.

तो आपल्या वडील भावंडांकडे गेला आणि त्याच्यावर जो प्रसंग आला होता तो कपाळावर हात आपटून सांगून खाली बसला. ते त्याला म्हणाले–"काय रे, कर्ज

काढून व्यापार करायला आम्ही तुला सांगितलं होतं का? इस्टेटीतला आपला वाटा घेऊन तू काय वाटेल ते कर."

विठोबाने आपल्या वाट्याचे घरदार सर्व विकून कर्ज फेडले आणि स्वतःला दिवाळखोर म्हणून घेतलं नाही, एवढेच.

उभं राहायला जागा नाही अशा स्थितीत विठोबाला पांडोबाने आपल्या घरी आश्रय दिला. विठोबाची बायको "मी कशाला राहू झोपडीत कोणाच्या आश्रयाला?" असे सांगून माहेरी निघून गेली.

"मला चार मुलं आहेत. आता आपण हमाली किंवा मोल मजूरी केल्या शिवाय पोट भरणे शक्य नाही." असे सांगुन

पांडोबा विठोबाला बरोबर घेऊन एका गवंड्याकडे गेला. त्या गवंड्याने दोघांना टोपल्या उचलून न्यायचे काम दिले.

विठोबाला ते काम करणे आवडलं तर नाहीच, ते विशेष फायद्याचं सुद्धा वाटलं नाही. म्हणून तो गवंड्याला म्हणाला– "मला सुद्धां गवंड्याचं काम करावंसं वाटतं आहे. मला ते शिकवता का?"

गवंडी हसून म्हणाला–"म्हणजे तू हे काम शिकून माझी बरोबरी करणार आहेस होय? तुला टोपल्या उचलून न्यायचं काम आहे ना रे?"

तेव्हा विठोबाला त्याने असंच उत्तर मागे एकदा दिलं होतं, ते आठवलं आणि त्याचे डोळे उघडले.

काही दिवसांनी ते बांधीत होते ते घर बांधून झालं. विठोबाला कळू दिल्याशिवाय पांडोबाने त्याच्या सासुरवाडी बातमी पाठविली की व्यापारात विठोबाला खूप फायदा झाला; नवीन घर बांधलं आहे. गृहप्रवेशाला विठोबाच्या मंडळींना घेऊन यावे.

[illegible] विठोबाला व त्याच्या बायकोला दोघांना आंघोळ करून यायला सांगून पाटावर बसायला सांगितले. भटजींनी येऊन मंत्रजागर केला. विठोबाच्या नातेवाइकांनी अहेर वगैरे केला.

हे सर्व काय चाललं आहे, हे विठोबाला कळत नव्हते. सर्वांची जेवणे वगैरे आटोपल्यावर पांडोबा विठोबाजवळ बसून म्हणाला–"हे घर तुमचंच. तुमचे पडाव बुडले बिडले नाहीत. तुम्ही तेव्हा मला म्हणाला होतात ते मला फार लागलं. तुमचे डोळे उघडावे म्हणून मी हा सर्व उद्योग केला."

"होय बाबा, कान धरला. तू सुद्धा माझ्या बरोबरीने राहलं पाहिजेस." असे सांगून बिठोबाने पांडोबाला व्यापारात झालेल्या मिळकतीतला अर्धा वाटा दिला, विठोबात तो बदल झालेला पाहून त्याच्या वडील भावंडांना सुद्धां आनंद झाला.

परोपकारी छोटू

रामपूरच्या गावकऱ्यांवर एकदम चोरांची भीती आणि भुतांचे भय अशी दोन संकटे येऊन कोसळली. गावाच्या एका टोकाला एक जुना राजवाडा होता. त्या वाड्यात भुतांनी आपला अड्डा केला आहे, अशी गावात बातमी पसरली. म्हणून काळोख पडल्यावर कोणी घराबाहेर पडण्याचे धाडस करीत नसे. म्हणून तो वाडा चोरांना फार सोयीचा होता.

या दोन संकटांना कसे तोंड द्यायचे या चिंतेत गावकरी असताना छोटू आपल्या कुत्र्याला बरोबर घेऊन त्या गावी आला. छोटूला स्वतःचे गाव नव्हते की नात्यातला कोणी, त्याला आपला म्हणणारा नव्हता. तो गावोगाव हिंडे आणि ज्या गावात तो चार दिवस मुक्काम करी त्या गावातल्या लोकांना त्याच्या कडून होईल ती मदत करून घेत असत. रामपूरचे गावकरी घाबरून गेलेले पाहून आणि आर्थिक दृष्टयाही त्यांचं फार नुकसान होत असलेले पाहून ते गाव सोडून जायला त्याचे मन त्याला सांगेना.

त्याने त्या भुतांच्या वाड्यातच मुक्काम ठोकला आणि संबंध वाडा आत चांगला फिरून पाहिला. वाडा जुनाट होता खरा, परंतु त्यामुळे त्याला किंवा त्याच्या कुत्राला एकही भूत दिसलं नाही की त्यांचा त्रास झाला नाही. गावकऱ्यांना भुतांची भीती वाटते आणि चोरांचाही सुळसुळाट आहे तर या दोन्ही मध्ये काही तरी परस्पर संबंध असला पाहिजे असे त्याला वाटले. म्हणून दोन्ही प्रश्न एकदम सोडविता येतात का हे पाहण्याचा त्याने विचार केला.

दुसऱ्या दिवशी तो त्या गावाच्या पाटलाकडे गेला आणि म्हणाला–"चोरांचा समाचार काय तो मी घेतो आणि मी सांगतो तशी गावात दवंडी पिटविण्याची व्यवस्था

करा. काळोख पडल्यावर कोणी घराबाहेर येऊ नये, गावभर मी गस्त घालतो आणि बाहेर कोणी दिसेल त्याला मी चोर समजून पकडतो."

त्या प्रमाणे छोटू आपल्या कुत्र्याला बरोबर घेऊन रात्रभर उजाडेपर्यंत गावात गस्त घालू लागला. रात्री कोणी हिंडताना आढळे त्याला पकडून त्या जुन्या वाड्यात चोर म्हणून कैद करून ठेवी आणि उजा-डल्यावर सोडून देई. अशा तऱ्हेने दररोज एक रात्र भुतांच्या वाड्यात दोघां तिघांना रहावे लागे.

छोटूच्या या प्रयत्नामुळे त्या गावातल्या लोकांना दोन तऱ्हेचे फायदे झाले. तो

टाकायची हिंमत होईना आणि दुसरा फायदा हा झाला की रात्रभर भुतांच्या वाड्यांत राहून आल्यावर भुते नसल्याची खात्री झाल्याने गावकऱ्यांच्या मनातली भुतांची भीती पार नाहीशी झाली.

तरी छोटू निरपराध लोकांना चोर म्हणून कैद करून ठेवतो अशी काही विघ्नसंतोषी लोकांनी पाटलाकडे तक्रार केली. पाटलाने चवकशी केली तेव्हा छोटू म्हणाला–"गावकऱ्यांच्या मनातून भुतांची भीती काढून टाकण्यासाठी मी हे सर्व करीत आहे. भुतांची भीती गेल्याशिवाय चोरांची भीत जाणार नाही."

तेवढ्याने पाटलाच्या मनाचे समाधान झाले व छोटूने गावातल्या चोऱ्या बंद केल्या याबद्दल त्याची पाठ थोपटली व जाहीर सत्कारही केला.

हे झाल्यावर एके दिवशी रात्री दोघे जण तरुण भुतांच्या वाड्यात छोटूला भेटायला येऊन म्हणाले–"काय हो, तुम्ही गावातल्या सर्व चोऱ्या बंद केल्यात म्हणे घरंदाज संभावित चोराचा बंदोबस्त नाही करणार का?"

घरंदाज संभावित चोर कोण आहे हे कळू तर दे?" छोटूने विचारता त्या दोघांनी त्यांच्या वडिलांचा उल्लेख करून

...सांगि-तली. त्यांच्या बापाचे नाव गोपू होते. त्याने जिवंतपणी कुलकर्ण्याकडून चार हजारांचे कर्ज काढले आणि कर्ज रोखा लिहून दिला. नंतर त्यांनी सर्व कर्ज फेडले, परंतु कुलकर्ण्याने कर्जरोखा परत दिला नाही. नंतर गोपू काही दिवसांनी मरण पावला. मरताना त्याने मुलांना बोलावून सांगितले की कुलकर्ण्याकडून तो कर्जरोखा परत घ्या.

कुलकर्ण्याने कर्जरोखा गोपूच्या मुलांना परत तर दिला नाहीच, त्याच्या आधारे तो गोपूचे घर बळकावून त्यात राहू लागला. गोपूच्या मुलांना रहायला घर राहिले नाही.

"तुम्ही म्हणता आहां ते खरे की खोटे पहिल्याने पाहून त्या कुलकर्ण्याचा बंदोबस्त मी करतो. तुम्ही जा." असे सांगून त्या दोघां तरुणांना छोटूने घरी पाठवून दिले आणि रात्री गस्तीला निघाल्यावर कुल-कर्ण्याच्या घराच्या भिंतीला भोक पाडून ठेवून दिले.

दुसऱ्या दिवशी छोटू पाटलाला घरी भेटून म्हणाला–"तुम्ही एकदा कुलकर्ण्यांना बोलावता का?"

कुलकर्ण्याने आल्याबरोबर छोटूला पाहून विचारले–"काय रे, तू गावातल्या चोऱ्या

सर्व बंद केल्यास, होय ना? काल रात्री आमच्या घराच्या भिंतीला कोणी भोक पाडलं की!"

"ते माणसाचे काम असणे शक्य नाही, कुलकर्णीसाहेब! भुतांचे काम असले पाहिजे." छोटू म्हणाला.

"भुताचे! तुला कसे कळले रे?" कुल-कर्ण्याने विचारले.

"मी भुतांच्या वाड्यात तर राहतो." छोटू म्हणाला.

"होय! पण ती भुते तुला त्रास देत नाहीत का?" कुळकर्ण्याने विचारले.

"त्यांना त्रास दिला किंवा त्यांचा काही अपकार केला तरच ती आपल्याला त्रास

देतात. मी त्यांचे कधी काही वाईट केले तर ना? परंतु दररोज गोपूचे भूत येऊन कोणी तरी त्याच्याशी विश्वासघात केल्याचे मला सांगते. ते तुम्हांला एकदा भुतांच्या घरात बोलावून घेऊन या म्हणाले." छोटू म्हणाला.

कुलकर्ण्यांचे तोंड एकदम फिक्के पडले. त्याची वाचाच बंद झाली.

"तशी भुते स्वभावाने चांगली असतात! आज रात्री तुम्ही माझ्या बरोबर चला. गोपू तुम्हांला काय म्हणतो ते तुम्ही जरा ऐका." छोटू म्हणाला.

"होय, कुलकर्णी काका! भुतांशी बोलण्याची संधी मिळते आहे, हातची जाऊ देऊ नका," पाटील म्हणाला.

"नको हो! मला तो गोपू गळा दाबून ठारच करील. त्यानेच माझ्या घराच्या भिंतीला भोक पाडले असावे," कुलकर्णी म्हणाला.

"त्याला तुमच्या वर इतका राग असण्याचे कारण हो काय?" पाटलाने विचारले.

पैसे फेडले. परंतु त्याने लिहून दिलेला कर्जरोखा परत करण्याच्या आत तो मरण पावला. मी लोभाला बळी पडून तो कर्जरोखा दाखवून त्याचे घर बळकावले. त्याची मुले उघडी पडली. तो माझ्यावर सूड उगवणार!" कुलकर्णी म्हणाला.

"असं सांगा! तरमग त्याचे घर त्याच्या मुलांना देऊन नुकसान भरपाई म्हणून एक हजार रुपये देऊन मोकळे व्हा! तुमच्या वाटेला जाऊ नकोस म्हणून गोपूच्या भुताला मी सांगतो." छोटू म्हणाला.

कुलकर्ण्याने गोपूकडून लिहून घेतलेला कर्जरोखा पाटलाच्या हवाली केला आणि गोपूच्या मुलांना त्यांच्या घराचा मालकी हक्क सोपवून नुकसानभरपाई म्हणून एक हजार रुपये दिले.

ही गोष्ट घडली त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी छोटू आपल्या कुत्र्याला घेऊन रामपूरहून दुसऱ्या गावी पर्यटन करीत निघाला.

व्यर्थ मानवजन्म

फार पूर्वी तक्षशिला विद्यापीठाचा पाठ्यक्रम संपल्यानंतर आपल्या विद्यार्थ्यांना संबोधन करून एका वृद्ध अध्यापकाने निरोपाचे भाषण करताना असा उपदेश केला—"मानवजन्म हा प्राणिमात्रातला सर्वश्रेष्ठ जन्म आहे. त्याचा दुरुपयोग करता कामा नये. मनुष्य मरण पावला तरी मरणापूर्वी त्याने देशाचे, समाजाचे, इतर नातेवाइकांचे, आणखी काही नाही तर निदान स्वतःचे तरी हित होईल असे करण्याची गरज आहे. परंतु व्यर्थ मरून व्यर्थ जन्मला व मेला असे म्हणवून घेऊ नये."

"गुरुवर्य! व्यर्थ प्राणी कोणाला म्हणावयाचे?" असे एका विद्यार्थ्याने विचारले.

"त्याविषयी मी एक गोष्ट सांगतो." असे सांगून त्या वृद्ध शिक्षकाने ही गोष्ट सांगितली :

"फार पूर्वी सुनंद नावाचा राजा अंगदेशाचा राजा होता. तो एक योग्य राजा असूनही नियती विरुद्ध झाल्याने त्याच्या राज्यात अराजक पसरले. ती संधी साधून त्याच्या शत्रूने त्याच्यावर स्वारी केली.

"तो योग्य खरा व पराक्रमी ही तसाच होता, परंतु त्याला शत्रूबरोबर युद्ध करीत असता राज्यात राहून राजद्रोह्यांशीही दोन हात करावे लागले. परंतु तो हिंमत न हारतां प्रयत्न करू लागला. त्याने हातात शस्त्र धारण करू शकणाऱ्या प्रत्येक नागरिकाला सैन्यात भर्ती करण्यासाठी त्याने खूप प्रोत्साहन दिले.

त्याच्या राज्यात दोन निष्णात धनुर्धरि होते. त्यांना सैन्यात भर्ती केले तर फार उत्तम होईल असा सल्ला सेनापतीने राजाला दिला. त्या दोघांना शत्रू ज्या वाटेने येणार त्या वाटेवर झाडांवर बसवून

ठेवले तर ते शत्रूकडील प्रमुख प्रमुख वीरांना निवडून त्यांना बाण मारून ठार करतील, असे सेनापतीला वाटत होते.

राजाचे शिपाई त्या दोघां धनुर्धरांच्या शोधार्थ निघाले. त्या दोघांना ती गोष्ट आधीच कळली होती. त्यांनी विचार केला की राजाच्या सैन्यात भर्ती होऊन राजाची गुलामगिरी करण्यापेक्षा स्वच्छंद-पणे रानात राहून शिकार करणे जास्त बरे. त्यांना शिकार खेळण्यात जो आनंद व स्वतंत्रता वाटे ती राजाच्या पदरी नोकरी करून युद्ध करण्यात वाटत नव्हती.

ते दोघे शिकारी राजाच्या शिपायांची नजर चुकवून राजधानीतून पसार झाले आणि अरण्यात निघून गेले. दिवसभर ते खूप भटकले, परंतु जंगलात संध्याकाळ झाली तरी एकही शिकार मिळाली नाही. परंतु काळोख पडू लागला, तेव्हा एक हरणाचे पाडस झाडीत पळतांना त्यांना दिसले. दोघांनी नेम धरून एकदम बाण [illegible] असल्या कारणाने ते हरणाचे पाडस तत्क्षण मरून पडले.

नंतर त्या दोघांचे. ही शिकार कोणाची या गोष्टीवरून भांडण सुरू झाले. प्रत्येक त्याची शिकार म्हणून तावातावाने सांगू लागला. 'माझाच बाण पहिल्याने लागला, म्हणूनच ते मेले, असे दोघे म्हणू लागले.' आणखी काही वेळ दोघांचे असेच भांडण होत राहिले.

होता होतां दोघांना त्वेष चढू लागला व दोघे हातघाईवर आले. दोघांनी आपापले खंजीर उपसले आणि परस्परांना मारून जागच्या जागी ठार झाले.

वृद्ध आचार्य येथवर कथा सांगून म्हणाले–"ते दोघांचा जन्म व्यर्थ नव्हे का? त्या दोघांनी हे शौर्य जर रणांगणावर दाखविले असते तर देशासाठी राष्ट्रासाठी ते मरण पावले म्हणून अमर झाले असते व त्यांना वीरगती सुद्धां प्राप्त झाली असती."

महाबली हनुमान

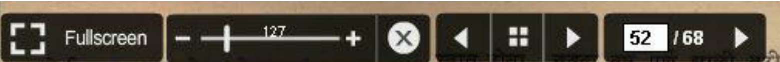
राम अयोध्येहून वनवासाला निघाला तो चैत्रशुद्ध पंचमीच्या दिवशी. चवथीला, म्हणजे चैत्रशुद्ध चवथीला चवदा वर्षे पुरी होणार होती. त्याच्या दुसऱ्या दिवशी म्हणजे पंचमीच्या दिवशी तो भरद्वाजांच्या आश्रमात येऊन पोचला होता. त्याने भरद्वाज मुनींना प्रणाम केला म म्हणाला– "मुनीश्वर! मी अयोध्या नगरीचा वृत्तांत आपणांस विचारीत आहे. तेथे सर्व सुखरूप आहेत ना? राज्यात सर्वत्र सुख व शांतता नांदत आहे ना? भरत प्रजेचे पालन चांगल्या प्रकारे करतो आहे ना? आमच्या तिघी मातोश्री खुशाल आहेत ना?"

भरद्वाजमुनी म्हणाले–"भरताने गेली चवदा वर्षे स्नानसुद्धा केले नाही. सर्व अंग मातीने माखलेले आहे. केस वाढले आहेत आणि त्यात जटा पडल्या आहेत. तुझ्या पादुकांना दररोज नमस्कार करून तो राज्यकारभार चालवीत आहे. तुझ्या येण्याची तो वाट पाहतो आहे. सर्व खुशाल आहेत."

मुनीश्वरांनी रामाला ती रात्र आश्रमातच राहून दुसऱ्या दिवशी पुढे जाण्यास आग्रह केला.

राम हनुमंताला पुढे पाठविण्याचे ठरवून त्याला बोलावून म्हणाला–"तू श्रृंगवेरपूरला जा आणि तेथे गह निषादाला भेटून मी विजय मिळून येथपर्यंत आल्याचे सांग. तो माझा आप्तसखा आहे. त्याला ही वार्ता ऐकून फार आनंद होईल. तो

तुला पुढे अयोध्येपर्यंतची वाट सांगेल व भरताविषयी काही महत्वाच्या सांगण्यासारख्या गोष्टी असतील त्याही सांगेल. नंतर तू भरताला जाऊन भेट व माझी कुशलवार्ता कळवून मी वनवास पुरा करून सीता व लक्ष्मणाबरोबर परत येत असल्याचे सांग. तू सीतापहरणापासून रावणसंहारापर्यंत जे घडले तो वृत्तांत सविस्तर वर्णन करून भरताला सांग. त्याचा त्याच्या मनावर कसा काय परिणाम झाला हे त्याच्या चेहऱ्यावरून तुला कळेल. मी शत्रूचा नाश करून मोठी कीर्ती संपादन करून फार पराक्रमी अशा आपल्या स्नेह्यां-

कसे विचार उत्पन्न होतात हे लक्षपूर्वक पाहून तू परत आले पाहिजेस. वाडवडिलांनी मिळवून दिलेले राज्य उपभोगायला मिळालं असतां ते सोडण्याचा प्रसंग आला की मन फार दु:खी होते. इतके दिवस त्याने राज्य केलं, त्याला आणखी पुढे राज्य करण्याची इच्छा आहे असे वाटल्यास त्यालाच राज्य करू दे! परंतु ते सर्व तू आम्ही अयोध्येच्या जवळ पोचण्यापूर्वी येऊन सांगितले पाहिजेस."

अशी रामाची आज्ञा होताच हनुमानाने मनुष्यरूप धारण केले आणि आकाशमार्ग अयोध्येच्या दिशेने निघाला. तो शृंगवेरपूरला पोचताच गुहाला भेटला व म्हणाला–"रामाने आपली कुशलवार्ता तुला कळवायला सांगितली आहे. आज तो सीता व लक्ष्मण यांच्याबरोबर भरद्वाज आश्रमात रात्रभर राहणार आहे. उद्या सकाळी पुढच्या प्रवासाला निघणार आहे. लौकरच तुझी व रामाची भेट होईल." असा रामाचा निरोप सांगून लगेच आकाशमार्गे हनुमान नंदिग्रामी पोचला.

नंदग्रामाच्या चारी बाजूला वृक्षवनस्पती खूप होते. नंदनवनाला लाजविणारी त्यांची शोभा होती. तेथून अयोध्या दोन घटकांच्या वाटेवर होती. तेथे भरत एक

राम अद्याप आला कसा नाही, या गोष्टीच्या विचारात तो गढून गेला होता. सर्वांग धुळीने व मातीने माखलेले होते. जटा वाढलेल्या होत्या. तो फक्त कंदमुळे व फळेच खात होता. त्याच स्थितीत तो मंत्र्यांशी, राजपुरोहितांशी व सेनापतीशी मंत्रणा करीत असे आणि राज्यकारभार पहात असे. त्याच्या हाताखाली काम करणारे सर्व अधिकारी भगवी वस्त्रे धारण करूनच सर्व कामे करीत असत.

हनुमानाने भरताला भेटल्याबरोबर प्रणाम केला व म्हणाला–"रामाने तुला आपली कुशलवार्ता कळवायला सांगितले आहे. तुझ्या मनातले दु:ख व औदासिन्य दूर करण्यालायक एक वार्ता सांगतो. लौकरच तुझी व रामाची भेट होईल. रामाने रावणाचा वध केला आणि सीतेची प्राप्ती करून इच्छिलेली कामे पूर्ण झाल्यावर तो आपल्या महापराक्रमी मित्रांसमवेत आणि सीता व लक्ष्मणाबरोबर येत आहे."

ती शुभवार्ता ऐकून आनंदातिरेकाने भरत बेशुद्ध होऊन पडला. शुद्धीवर आल्यावर तो हनुमानाला म्हणाला–"बाबा रे! तू किती सुखवार्ता घेऊन आलास? तू माणूस आहेस की देव आहेस मला माहीत

मी एक लक्ष गाई, शंभर गांवे, सर्व वस्त्राभरणे आणि चवदा सुंदर कन्या तुला बक्षिस म्हणून देतो."

नंतर भरताने विचारल्यावरून हनुमानाने चित्रकूट सोडल्यापासून घडलेल्या सर्व गोष्टी सविस्तर त्याला सांगितल्या.

तो वृत्तांत ऐकून भरताला परमानंद झाला. तो शत्रुघ्नाला म्हणाला–"सर्व पुरुषनागरिकांना स्नान करून पवित्र होऊन राजधानीत जेथेजेथे चौक चौरस्ते आहेत त्यांतील मंडपांतील सर्व देवांना सुगंधी फुले वाहून त्यांची आरास करायला आणि वाजंत्री वाजवून त्यांची यथायोग्य पूजा करायला सांग. रामाला सामोरे जाण्या-

साठी सर्व मंगलवाद्ये वाजवीत चारण व भाट यांना चलायला सांग. सर्व प्रजेने वाजत गाजत रामाच्या स्वागतासाठी गेले पाहिजे.

शत्रुघ्नाने सहस्त्रावधी नोकरवर्गास बोलावून त्यांना कामे सांगितली. म्हणाला–"तुम्ही नंदीग्रामापासून अयोध्येपर्यंतची वाट स्वच्छ करा. कोठेही खाचखळगे किंवा झाडेझुडपे असतां कामा नयेत. काही जणांनी रस्त्यावर थंडगार पाणी शिंपडून त्यावर फुले घालून ठेवावी. उजाडायच्या आत अयोध्येतील सर्व राजमार्ग, रस्ते व गल्ल्या व घरे तोरणे व पताका बांधून सजवून तयार झाली पाहिजेत. जागो-

पडला पाहिजे. हळद, कुंकू, शेंदूर गुलाल इत्यादींच्या दुतर्फा रांगोळ्या घालून सर्व रस्ते सजवून ठेवा."

सर्व रणिवास, मंत्री, सेनापती, सैनिक त्यांच्या स्त्रिया, ब्राह्मण, क्षत्रिय, गणनायक सर्व रामाच्या स्वागतासाठी अयोध्येहून निघाले. काही लोक हत्तींवर तर काही जण रथात बसून निघाले. सैनिकांच्या हातात निरनिराळ्या प्रकारची शस्त्रास्त्रे होती. धृष्टी, जयंत, विजय, सिद्धार्थ, अर्थसाधक, अशोक, मन्त्रपाल आणि सुमंत्र नावाचे मंत्री निघाले. दशरथाच्या राण्या रथात बसून आधीच नंदीग्रामी येऊन पोचल्या.

भरताने रामाच्या पादुका डोक्यावर उचलून घेतल्या आणि रामाच्या स्वागतार्थ निघाला. त्याच्याबरोबर ब्राह्मण, व्यापारी, प्रमुख नागरिक व स्तोत्र पाठ करणारे निघाले. भरताबरोबर राजचिन्हे–छत्र, चामर व सुवर्णाचा राजदंड होता.

बराच वेळ झाला तरी राम येत असलेला समोर न दिसल्यामुळे आतुरमनाने भरताने हनुमानाला विचारले–"माकडचेष्टा करण्याच्या हेतूने राम येतो आहे असे तू सांगितलेस का रे? राम तर येत असलेला दिसत नाही."

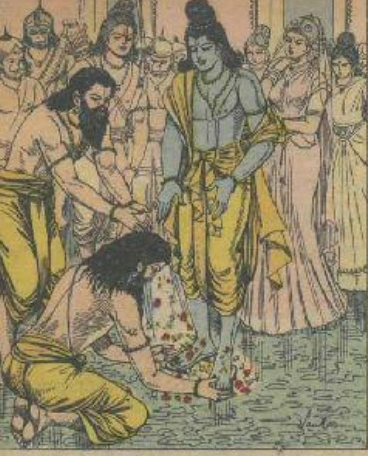
...नी रामाला व सहस्त्रावधी वानरांना फार मोठी मेजवानी दिली. त्यांच्या आश्रमातली सर्व झाडे फुलांफळांनी वाकलेली आहेत. वानर ती पाहून भुरळून गेले. त्यांचा आवाज तुम्हांला ऐकू येत असेल. आतां ते गोमती नदी पार करून येत असावेत असे वाटते आहे आणि ते पहा, पुष्पकविमान! दूर आकाशात दिसत आहे. हे कुबेराचे विमान आहे, यात राम बसून येत आहे. त्याच्याबरोबर सीतामाता, लक्ष्मण, वानरांचा राजा सुग्रीव आणि राक्षसांचा राजा बिभीषण आहेत."हनुमानाने या शब्दात भरताच्या मनाचे समाधान केले. त्या पाठोपाठ "तो पहा राम आला!"

या आवाजाने सर्व आसमंत दुमदुमले. रामाच्या दर्शनाला आलेले सर्व लोक आपापल्या वाहनावरून खाली उतरले.

राम तर आलाच, त्याच्या समोर उभा राहून रामाला साष्टांग प्रणिपात करून भरत म्हणाला–"तू वचन दिल्याप्रमाणे आपले वचन पालन करून आम्हां सर्वांना आनंदित केलेस."

रामाने भरताला विमानात चढायला हात पुढे करून चढविले. भरत सर्व वानरवीरांना प्रेमाने भेटला. तो सुग्रीवाला म्हणाला–"तू आम्हां चार भावंडांचा पांचवा भाऊ झालास. उपकारकर्ता बंधू होतो. नंतर बिभीषणाला म्हणाला–"तू आम्हाला फार फार सहाय्य केलेस!"

शत्रुघ्नाने रामलक्ष्मणांना प्रणाम केला व सीतेच्या पाया पडला. राम मातेला भेटला व तिच्या पायां पडला. नंतर त्याने सुमित्रा, कैकेयी आणि वशिष्ठमुनींना नमस्कार केला. सर्व नागरिकांनी अत्यंत उत्साहाने रामाचे स्वागत केले.

भरताने रामाच्या पादुका स्वतःच्या हाताने रामाच्या पायात घातल्या. तो रामाला म्हणाला–" इतके दिवस मी तुझ्या राज्याचा सांभाळ केला, आतां हे मी तुला तुझ्या हाती देत आहे. तू परत अयोध्येला आल्याचे प्रत्यक्ष डोळयांनी पाहण्याचे पुण्य मला लाभले. माझा जन्म सार्थक झाला. माझी सर्व इच्छा पूर्ण झाली."

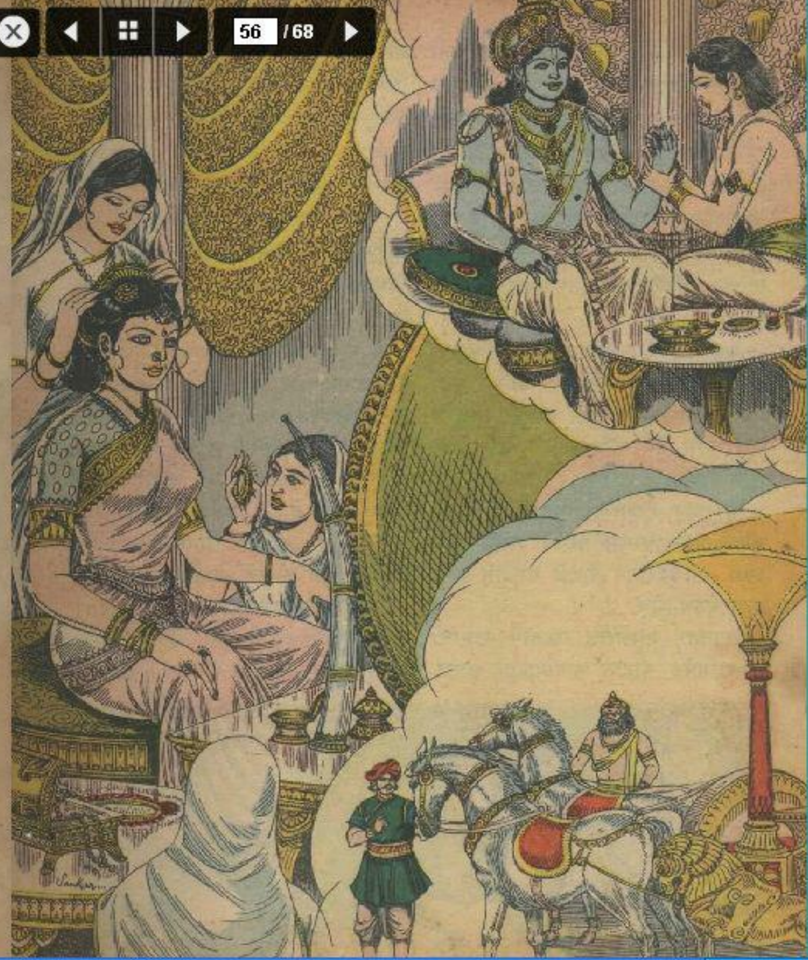
आला होता. तो विमानातून उतरला आणि विमानाला परत कुबेराकडे जायला अनुज्ञा दिली.

रामराज्याभिषेकाचा मुहूर्त ठरला. राम, लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्न सर्व भावंडांनी क्षौर करविले. भरत, लक्ष्मण, सुग्रीव, बिभीषण आणि रामाने क्रमाने सर्वांनी मंगलस्नाने केली. राम पुष्पमाला धारण करून, स्वच्छ पीतांबर नेसला आणि सिंहासनावर बसला. शत्रुघ्नाने राम, लक्ष्मण व भरताला, पुष्पहार, केयूर व इतर आभूषणे घातली. दशरथाच्या राण्यांनी सीतेला वस्त्राभूषणे घालून तिला तयार केले.

सुमंत्र नावाचा सारथी रामासाठी रथ तयार करून घेऊन आला. राम त्यात बसला. सुग्रीव, हनुमान स्नानाहि आटोपून, व सुंदर वस्त्रे परिधान करून अयोध्येला निघाले.

दशरथाचे सर्व मंत्री आधीच पुढे अयोध्येला गेले. त्यांनी वशिष्ठमुनींचा सल्ला घेऊन राज्याभिषेकाची सर्व तयारी केली.

रामाने प्रजेला, सुग्रीवांने कशी मदत केली व त्यामुळे त्याची मैत्री कशी वाढली, हनुमानाने किती सहाय्य केले व तो कसा

महाबला आहे, वानरांनी युद्धात कसा पराक्रम गाजविला आणि बिभीषण रावणाला सोडून आपल्या बाजूला येऊन कसा मिळाला, हे सर्व सांगितले. प्रजेला ते सर्व ऐकून आश्चर्य वाटले. रामाने दशरथाच्या महालात प्रवेश केला. रामाच्या महालात अंतःपुर व उद्यानात सुग्रीव व त्याच्या परिवाराची उतरण्याची व्यवस्था करण्यात आली.

सुग्रीवाने चार सुवर्णकलश चार वानर-प्रमुखांना देऊन आज्ञा केली–"उद्या सूर्योदयाच्या आधी तुम्ही चारही समुद्राचे जल भरून येथे अभिषेकाच्या वेळी हजर झाले पाहिजे."

जांबुवान, हनुमान, वेगदर्शी व ऋषभ कलश घेऊन पांचशे नद्यांचे पाणी घेऊन आले. त्याचबरोबर चारही समुद्रांचे पाणी सुद्धा घेऊन आले.

.त्यानंतर शास्त्रोक्त पद्धतीने रामाचा राज्याभिषेक मोठ्या थाटामाटाने झाला. [illegible] विण्यात आले. मंत्र्यांनी रामाचा अभिषेक केला. त्यानंतर ऋत्विजांनी, ब्राह्मणांनी, कन्यांनी व नागरिकांनी आणि एकामागून एक वीर पुरुषांनी रामाचा अभिषेक केला.

रामाच्या डोक्यावर शत्रुघ्नाने शुभ्र छत्र धारण केले. सुग्रीवाने चामर हाती धरले. बिभीषणाने दुसरे एक चामर हाती धारण केले.

आपल्या राज्याभिषेकाच्या शुभप्रसंगी रामाने ब्राह्मणांना सवत्स गोदान, सुवर्णदान व वस्त्रदान केले. त्याने सीतेला एक मोत्यांचा हार दिला व म्हणाला–"तुला वानरांपैकी जास्त चांगला वाटेल त्याला तो तू दान कर." सीतेने तो हनुमानाला लगेच दिला. त्यानंतर रामाने इतर वानर प्रमुखांना पारितोषिके वाटली.

बिभीषण लंकेला परत गेला. त्यानंतर रामाने भरताला युवराज म्हणून मानून राज्यकारभार पहायला सुरवात केली.

चांदबीबी

चांदबीबी ही अहंमदनगरचा सुलतान हुसन निझाम शाह (१५५४-१५६५) याची मुलगी. ती अत्यंत रूपवती होती. तिचे सर्व बालपण जनानखान्यातच गेले असूनही तिची हुशारी, शौर्य व साहस त्या पोरवयात स्पष्ट दिसू लागले.

सोलापूर शहरावर कोणाचा अधिकार असावा यावरून अहंमदनगर आणि विजापूरच्या सुलतानांचे परस्परांशी वैर वाढू लागले. परंतु ते वाढत राहणे कोणाच्या हिताचे नाही असा विचार करून अहंमदनगरच्या सुलतानाने आपली मुलगी चांदबीबी हिचा विवाह विजापूरचा सुलतान आदिलशहा याच्याशी करून दिले व हुंडा म्हणून सोलापूरनगरही देऊन टाकले.

सुलतान आदिल शाह याचा १५८० मध्ये खून झाला. त्याला मूलबाळ नव्हते, म्हणून नऊ वर्षे वयाचा इब्राहिम नांवाचा त्याचा पुतण्या सुलतान झाला. चांदबीबी त्या मुलाच्या वतीने त्याची संरक्षिका म्हणून राज्यकारभार पाहू लागली. तिचा कारभार पाहून सर्व तिच्या हुशारीची वाखाणणी [illegible]

परंतु लोभी सरदारांना चांदबीबीची कारकीर्द आवडली नाही. कारण प्रजेकडून पैसा उकळणे त्यांना शक्य होत नव्हते. त्यांनी लहानग्या सुलताना-बरोबर चांदबीबीचा खून करण्या-साठी कारस्थान रचले. ते कळतांच चांदबीबी तिच्या संरक्षणात असलेल्या सुलतानासह आपल्या माहेरी, अहमद-नगरला निघून गेली.

त्या वेळी चांदबीबीचा भाऊ मूर्तजा अहंमदनगरचा सुलतान होता. तो अगदी सरळ व भोळाभावडा होता. त्याच्या हुसेन नावाच्या मुलाच्या हाती त्याचा खून झाला. हा हुसेन फार क्रूर होता. म्हणून सरदारांनी बंड केले व त्याचा खून करून त्याच्या धाकट्या भावाला सुलतान केले. ह्या सर्व दुर्दैवी घटनांमुळे चांदबीबीला फार काळजी वाटू लागली.

अहंमदनगर राज्यात चालू असलेल्या या अराकतेच्या बातम्या दिल्लीचा मोंगल बादशाह अकबर याच्या काना-पर्यंत पोचल्या. अहंमदनगर जिंकण्यास हीच उत्तम संधी आहे असा विचार करून अकबराने मोंगलांचे एक मोठे सैन्य अहंमदनगरावर स्वारी करण्या-साठी पाठविले अहंमदनगरच्या सैन्यात हुशार सेनापती नसल्याचे कळल्यावर

आणि पहिल्याने त्याचे बुरूज पाडा-यला सुरवात केली. बुरुजांचे रक्षण करण्यासाठी व मोंगलांचे सर्व बेत हाणून पाडण्यासाठी चांदबीबीने शिकस्तीचे प्रयत्न केले. तरी मोंग-लांचे सैन्य फार मोठे होते व एक बुरूज फोडण्यात ते यशस्वी झाले. परंतु सूर्यास्ताची वेळ झाल्यामुळे ते किल्ल्यात प्रवेश करू शकले नाही.

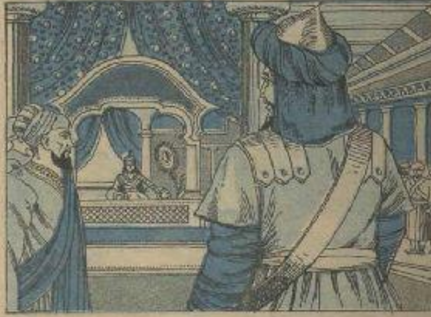
चांदबीबीने प्रसंग ओळखला आणि किल्ल्यात स्त्रीपुरुष जितके होते. त्यांची मदत घेऊन रात्रीच्या रात्री मोडलेला बुरूज पुन्हा बांधून काडला आणि पुन्हा किल्ल्याच्या रक्षणार्थ सैन्य उभे केले.

सकाळी मोंगल जागे झाल्यावर पाह-तात तर बुरूज पुन्हां पहिल्यासारखा भक्कम उभा होता. शिवाय चांद-बीबीने मोक्याच्या जागी तोफा आणून उभ्या केलेल्या त्यांना दिसल्या.

तरी उजाडल्यावर मोंगल सैन्याने पहिल्यापेक्षा जोराने किल्ल्यावर हल्ला चढविला. काही वेळ युद्ध झाल्यावर चांदबीबीला किल्ल्यातला दारुगोळा संपत आल्याचे कळले. तिने किल्ल्यातले सोने, चांदी व तांब्याची नाणीच नव्हे तर दागिने सुद्धा वितळवून त्यांचे गोळे तोफेत घालून शत्रूवर तोफांचा भडिमार केला.

मोंगलांचा आणखी एक प्रयत्न अयशस्वी झाला. त्यांच्या सैन्याचे फार मोठे नुकसानही झाले. आता किल्ला जिंकणे अशक्य आहे, असे समजून मोंगलांचा सेनापती चांदबीबीशी सलोख्याची बोलणी करून परत निघून गेला.

चांदबीबी जिवंत असेपर्यंत अहंमदनगर जिंकणे अशक्य आहे, असे मोंगलांना वाटले. तरी आणखी काही काळ लोटल्यावर एका मोठ्या सैन्यानिशी मोंगलांनी किल्ल्याला वेढा दिला. युद्ध सुरु झाले त्याच वेळी किल्ल्यातल्या काही विरोधी लोकांनी चांदबीबीचा खून केला. तोंपर्यंत भारतात शूर वीर नारींपैकी एक प्रमुख म्हणून चांदबीबीचा

गोष्ट मथळा चढाओढ

या गोष्टीला उत्तम मथळा सुचवून रु. २५ मिळवा!

?

एका गावातले चार जण तीर्थयात्रेस निघाले. त्यांच्यापैकी एक जण फार मोठा गप्पिष्ट होता. ते दिवसभर पायी प्रवास करीत आणि रात्री कोणाच्या तरी पडवीत नाही तर ओट्यावर झोपत. एके दिवशी ते रामपूर गांवी गौरी नावाच्या एका बाईच्या ओट्यावर झोपले.

दुसऱ्या दिवशी ते आणखी एका गावी पोचले. त्या गावातल्या लक्ष्मी नावाच्या बाईला भेटून म्हणाले–"बाई! आम्ही तीर्थयात्रा करीत या गावी आलो आहो. तुमच्या घराच्या पडवीत झोपायला परवानगी देता का?"

लक्ष्मीने त्यांना तशी परवानगी तर दिलीच. त्याच बरोबर तिने त्यांना पांघरायला घोंगडी व प्यायला पाणी आणून दिले.

ते पाहून तो गप्पिष्ट प्रवासी म्हणाला–"बाई! तुमच्या सारखी सुशील बाई क्वचित पहायला मिळते. रामपूरच्या गौरीबाईंनी पडवीत पडून रहायला भाडे वसूल केले होते हो!"

गौरी लक्ष्मीची मोठी बहीण होती. म्हणून ती म्हणाली–"तरमग गौरीची पडवी सोन्याची होती वाटते आणि माझी तेवढी मातीची आहे का? तुम्ही तिला दिलेत तेवढे भाड्याचे पैसे मलासुद्धा द्या." असे सांगून तिने त्यांच्याकडून भाड्याचे पैसे वसूल केले.

★ ★ ★

वरील गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मथळा विचार करून एका कार्डावर स्वतःच्या पत्त्यासह लिहून "गोष्ट मथळा चढाओढ", 'चांदोबा', चंदामामा प्रकाशन, २ व ३ अर्काट रोड, वडपळणी मद्रास ६०० ०२६ या पत्त्यावर पाठवा.

१० जानेवारी १९७८ च्या आत पोस्टकार्ड पोंचले पाहिजे. त्या कार्डावर 'फोटो चढाओढ परिचय' देता कामा नये.

चढाओढीचा निकाल मार्च १९७८ च्या चांदोबात जाहीर करण्यात येईल.

नोव्हेंबर महिन्यातल्या चढाओढीचा निकाल (मथळा) "अनुनभवी"

नांव : जयंत नारायण आठल्ये, म. पो. राजापूर, जि. रत्नागिरी